

Dr. sc. Ivana Jaramaz Reskušić*

SUDSKA KORUPCIJA U REPUBLIKANSKOM RIMU: PROBLEM I RJEŠENJA

Na temelju raščlambe pravnorelevantnih vrela u radu se pokušava odgovoriti na pitanje opsega i pravnog sadržaja sudske korupcije te pokazati ustrajna borba republikanskog zakonodavca protiv tog društvenog fenomena. U tom se smislu u pravom dijelu rada analizira tab. IX, 3 Leges duodecim tabularum i ustvrđuje postojanje javne odnosno kaznene – i to kapitalne – odgovornosti suca koji u privatnopravnom sporu primi novac radi izricanja presude na štetu jedne od parničnih stranaka. U drugom se dijelu rada nastoji pokazati kako je kasnorepublikansko zakonodavstvo (posebice de sicariis i de repetundis) kao i sudska praksa – oslanjajući se na spomenutu decemvirsku odredbu, ali u okviru novog kaznenopostupovnog sustava quaestiones perpetuae – očuvala i dogradila kaznenu odgovornost korumpiranih titulara sudbenih ovlasti, poglavito (ali ne isključivo) onih angažiranih u kaznenim (ne nužno kapitalnim) postupcima per quaestiones. Pritom se naglašava da, unatoč zakonodavčevu politički motiviranom laviranju glede subjekta djela (senatori ili senatori i konjanici-vitezovi), vrela nedvojbeno potvrđuju kako je i nužnost postojanja dvaju konstitutivnih elemenata djela – accipere pecuniam kao objektivnog te namjere osuđivanja contra ili fraudem legis kao subjektivnog elementa, i kako je i činjenica da je zakonska laicizirana kazna – kapitalna ili novčana s infamijom – bila manifestacija trajne društvene potrebe za zaštitom utilitas publica.

1. UVOD

Premda u romanističkoj literaturi nailazimo na dva sasvim suprotstavljena mita – s jedne strane mit o vrlinama drevnih Rimljana koji uključuje i njihovu pravničku istančanost, a s druge strane mit o korumpiranosti (uključujući i sudsku) kao sudbinskoj odrednici rimskog društva utemeljenog na sustavu

* Dr. sc. Ivana Jaramaz Reskušić, redovita profesorica, Katedra za rimsko privatno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

klanova¹, ponovna pravno-povijesna analiza sačuvanih relevantnih vrela sugerira ponešto drugačije zaključke kako glede opsega i sadržaja sudske korupcije u republikanskom Rimu tako i glede odnosa onovremene političke elite odnosno rimskog zakonodavca prema rješavanju tog degenerativnog fenomena². Pritom se oslanjamo na suvremenu, Schullerovu definiciju prema kojoj je korupcija „odstupanje javnog obnašatelja dužnosti od obveza svog položaja u privatnom interesu“, pri čemu se „privatno“ ne mora poistovijetiti s individualnim, već može značiti i grupni interes, kao što se i „javno“ može odnositi na državu, ali i na političke stranke i druge institucije kojih je djelovanje orijentirano prema ostvarenju nadprivatnih ciljeva³. Premda se već Ciceron u svojim sudbenim govorima⁴ i

¹ V. R. MacMullen, *La corruzione e il declino di Roma*, Bologna, 1991.; L. Perelli, *La corruzione politica nell'antica Roma*, Milano, 1994., poglavito. cap. V, str. 245-69.

² Usp. O. Licandro, *Politica corruzione e diritto nell'antica Roma*, Panorami, 6/1994., str. 199-222. Indirektan dokaz u tom smislu recentna je studija O. Licandra (In magistratu damnari. *Ricerche sulla responsabilità dei magistrati romani durante l'esercizio delle funzioni*, Torino, 1999.) u kojoj se autor, na temelju zaključaka minuciozno provedene analize mnogih i raznorodnih vrela, suprotstavlja prevladavajućem (od Mommsena nadalje) mišljenju o imunitetu republikanskih magistrata za vrijeme obnašanja funkcija za koje su izabrani. Naime, polazeći od instituta *iusiurandum in leges* kao manifestacije načela legaliteta, autor odlučno tvrdi da su magistrati bili odgovorni odnosno već tijekom svog mandata bili izloženi različitim sankcijama zbog lošeg obnašanja povjerenih im dužnosti, naglašavajući (temeljem Ulp. u D. 4,2,3,1) da je postojala mogućnost propitivanja njihova ponašanja te utvrđivanja *animus iniurandi* čak i u slučajevima kada nije bio ugrožen javni interes. Analizirajući privatnopravne i javnopravne procesne aspekte, autor najprije ustvrđuje da zabrana *vocare in ius* magistrata nije bila pozitivnim pravom sankcionirana, već utemeljena na ustaljenoj praksi prema kojoj je magistratov *imperium* bio njezinom osnovom, i to radi prevalencije zaštite javnih u odnosu prema zaštiti privatnih interesa, da bi potom kaznenoprocetni imunitet rimskih magistrata (do prestanka dužnosti) ograničio samo na *crimen repetundarum*, ali isključio povodom eventualno počinjenih kaznenih djela *maiestas*, *peculatus*, *ambitus* i *vis*; usp. donekle kritički osvrt C. Buonauro, *La responsabilità dei magistrati*, Labeo, XLVIII/2002., str. 138-145.

³ V. W. Schuller, *Probleme historischer Korruptionsforschung*, u: *Der Staat, Zeitschrift für Staatslehre Öffentliches Recht und Verfassungsgeschichte*, bd.16, Berlin, 1977., str. 373-92; detaljnije o raznim aspektima korupcije u antičkim društvima (Egipta, Atene, Rima), v. *Korruption im Altertum: Konstanzer Symposium Oktober 1979*, W. Schuller (Hrsg.), München/Wien, 1982., glede kasnoantičkog Rima posebice v. str. 135-214.

⁴ Najiscrpnije svjedočanstvo o korumpiranosti republikanskog pravosuđa jest Ciceronov govor protiv Gaja Vera, optuženog 70. g.pr.n.e. pred senatorskom *quaestio de repetundis* zbog iznude (ali i mnogih drugih protuzakonitih djela poput *peculatus*, *maiestatis*, *sacrilegium* itd.) počinjene za vrijeme njegova upravljanja Sicilijom (*in Verr.* I,1,1-3; I,1,1-3; I,9-10,26-30; I,13,37-39; I,13-14,40-41; I,46,118-121; o djelu *de repetundis* v. *infra*), u kojemu tužitelj najprije apelira na suce-senatore da ublaže već ukorijenjeno mišljenje kako u sudskim postupcima bogataš, ma koliko bio kriv, nikako ne može biti osuđen (*in Verr.* I,1,1), da bi u nastavku opisao skandalozne načine korumpiranja sudaca i kontrole glasovanja potkupljenih sudaca, ističući pritom da je Ver govorio kako mu odgovara da zarada stečena u prvoj godini mandata poveća njegov imetak, da ona stečena u drugoj ide njegovim zaštitnicima, a da ona stečena u trećoj u cijelosti pripadne sucima (*in Verr.* I,13-14,40-41). Potom je govornik citirao Verove riječi o

filozofsko-političkim spisima⁵ bavi korupcijom kao jednim od glavnih uzroka pada rimske republike, oblikujući pritom vlastitu – filozofskim spoznajama nadahnutu – antikorupcijsku strategiju baziranu na ideologiji uma, srčanosti i vjernosti te pozvanoj da odgaja moralno savršene građane čija bi časnost i nepotkupljivost trebala biti etički jamac pravne države⁶, u ovom će se radu pokušati pokazati da republikanske zakonske mjere i sudska praksa ne upućuju na zaključak da je izopačena, odnosno degradacijom političkog života uvjetovana, privatistička uporaba javnih funkcija bila uzdignuta na razinu sustava, već sugeriraju prilično nizak prag tolerancije prema takvom ponašanju, odnosno postojanje stvarne volje vladajućih klasa u Rimu, posebice nakon Drugog punskog rata, da se zbog sve naglašenijeg zahtjeva za zaštitom *utilitas publica* donose i provode adekvatni, poglavito kaznenopravni, instrumenti za borbu protiv korupcije, posebice sudske⁷. Pođemo li pritom od onovremenog odnosno Ciceronovog mišljenja prema kojemu *utilitas publica* kao *utilitas omnium*

namjeravanoj promjeni sastava sudskog vijeća te zastrašivanju svjedoka (posebice Sicilijanaca) snagom autoriteta (točnije, visokih republikanskih dužnosti koje će obnašati Verova braća) kao specifičnim oblicima sudske korupcije (*in Verr. I,9-10,27-30*); detaljnije o svim aspektima govora v. E. Ciaceri, *Cicerone e i suoi tempi*, vol. I: *Dalla nascita al consolato (a. 106 – 63 a. C.)*, Milano-Roma-Napoli, 1926., str. 50-86; M. Bartošek, *Verrinae význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva*, Praha, 1977.; glede popisa recentne literature o tom govoru v. *Brill's Companion to Cicero. Oratory and Rhetoric*, ed. J. M. May, Brill-Leiden-Boston-Köln, 2002., posebice str. 592, 530-90. Osim toga v. posebice *Cic. Tusc. 5,5; Pro Balb. 11; 24,54; Pro Rab. Post. 4,9; Ep. ad Att. I,16,3-6; Brut. 22,85; 95*; glede složeneog slučaja sudske korupcije u procesu protiv S. A. Opijanika v. *infra*; v. također *Rhet. ad Herr. 1,5*; glede prvog autentičnog svjedočanstva o sudskoj korupciji v. Plautov odlomak iz *Menecmi* (IV,571-597) iz kojeg proizlazi da je klijentelistički odnos oblikovan kao organizacija kojoj je svrha ostvarenje uspjeha nepoštenih u sudskim postupcima.

⁵ Tako Ciceron u trećoj knjizi *De legibus*, izlažući bratu Quintu i životnom prijatelju Titu Pomponiju Attiku (najkasnije 52.g.) zakone o magistratima (§6-11), pojašnjava (pri završetku §11, a detaljnije u §§46-7) da kršenje zakona – posebice radi uzimanja novca (*de captis pecuniis*) te izbornog nadmetanja (*de ambitu*) – treba spriječiti kako presudama odnosno kaznama sukladnim krivnji (*ut in suo vitio quisque plectatur, vis capite, avaritia multa, honoris cupiditas ignominia sanciantur.*) tako i čuvanjem zakona koje povjerava cenzorskoj (zakonima i pravosuđu podvrgnutoj) *a posteriori* kontroli djelatnosti pojedinih magistrata. Usp. C. B. Александровская, *Стратегия борьбы с коррупцией в сочинениях Марка Туллия Цицерона*, Ius Antiquum, 12/2003., str. 113-119.

⁶ Glede kritičkog stava o republikanskom antikorupcijskom konceptu obilježenom neravnotežom – uvjetovanom borbom interesa različitih društvenih klasa, grupa, poslovnih zajednica, partija i drugih skupina – između manifestnih i latentnih ciljeva v. C. B. Александровская, *Антикоррупционная концепция в праве древнеримской республики (V-I вв. до н. э.)*, Краснодар, 2004.

⁷ Tako Schuller (*Probleme*, str. 389-90) naglašava da se posebice u republikanskom postekspanzionističkom pravosuđu osjećao jasno izražen te od samih Rimljana prepoznat sukob između općeprihvaćenog utjecaja visokog društvenog položaja (putem *gratia*) i objektivnog pravnog položaja sudionika sudskog postupka.

civium, tj. interes čitave zajednice rimskih građana, predstavlja temelj pravde⁸, točnije rečeno bitan sadržaj, ali i svrhu svih legitimnih akata u okviru republikanskog pravnog ustroja, jasnim se nameće pretpostavka da je borba protiv sudske korupcije (u smislu borbe za poštovanje temeljnih pravnih normi) bila nužno i efikasno sredstvo ostvarenja *utilitas rei publicae* odnosno pravde kao vrhovnog javnog dobra,⁹ pa čak i u okolnostima kada izostanak *concordia* (ponajprije *ordinum*) otvori krizu republikanskog ustavnog uređenja.¹⁰ A bu-

⁸ Za razliku od postklasičnog razdoblja, u kojemu je, počevši od Dioklecijana, carsko zakonodavstvo bilo precizan odraz tendencije poistovjećivanja javnog dobra s državom kao apstraktnom institucijom, tendencije koja je u konačnici dovela do stvaranja unitaristički organizirane države odnosno njezine normativne moći i apsolutnog prvenstva u odnosu prema *cives* i njihovoj zajednici koja se više ne kvalificira kao konstitutivna bit dotadašnjeg poimanja *res publica* – naime, za Justinijana *publicus* nije *res populi*, a *utilitas* je *publica* sukladno nesporim obrascima ocjene koje donosi car te nije nužno koincidirala s *utilitas omnium*, u kasnorepublikanskom se razdoblju *utilitas publica* shvaćala kao interes čitave zajednice građana (*utilitas omnium, universorum*), pri čemu država (sve do kraja vladavine Severa) nije apstraktni pojam različit od pojedinaca koji je tvore (*res publica* zapravo znači *populus*). Takvo, izvorno poimanje *utilitas publica* jasno se može iščitati iz Ciceronovih političko-filozofskih ideja (deriviranih iz Panetijeva i Karneadova stoicizma) o općem dobru koje se poklapa s biti pravnog uređenja. Zagovarajući u *De officiis* (3,26; 3,28; 3,53) nužnu podudarnost korisnog (*utile*) i poštenog (*honestum*) na moralnom odnosno privatnom planu, Ciceron na političkom odnosno javnom planu polazi od neraskidive veze između *res publica* i *utilitas publica* te naglašava da se pravda mora očitovati u ostvarenju *salus communis* (1,14) te da treba štiti *utilitas civium* (1,10; 1,19; 1,25) za koju drži da ne može istodobno ne biti korisna i svakom pojedincu (3,20-21; 3,26-27; 3,52; općenitije v. *de off.* 3,5; *usp. de fin.* 3,64), osim ako je to nužno (npr. u slučaju rata /2,21/ ili nekih nepravednih odluka /3,47; 3,22/). Štoviše, u ime apsolutnog prvenstva koristi cjelokupne zajednice nad egoističkim interesima pojedinca odnosno *cupiditas*, Ciceron, izričući *Communis utilitatis derelictio contra naturam est. (de off. 3,30-31)*, ovlašćuje mudraca da prisvoji imovinu nekorisnog kako bi osigurao život koristan zajednici. Glede detaljnog prikaza sadržaja i promjena rimskog shvaćanja (filozofskog, pravničkog, političkog) te primjene pojma *utilitas publica*, posebice tijekom klasičnog i postklasičnog razdoblja rimske pravne povijesti, v. A. Steinwenter, *Utilitas publica – utilitas singulorum*, u: Festschrift Paul Koschaker, bd. I, 1939., str. 84-102; J. Gaudemet, *Utilitas publica*, RHDFE, ser. 4, tom. XXVIII/1951., str. 465-499; G. Longo, „Utilitas publica“, Labeo, 18 (1972.) 1, str. 7-71.

⁹ U tom smislu najrječitija je Ciceronova izjava: *Fundamenta justitiae: primum ut ne cui noceatur, deinde ut communi utilitati serviatur. (de off. 1,10)*.

¹⁰ Tako P. Cerami (*Struttura costituzionali romane e irrituale assunzione di pubblici uffici*, u AUPA, 3171969., posebice str. 107-110, 236-241, 252-6, 440; v. slično Longo, „Utilitas publica“, str. 16-7) drži da se *utilitas communis* – shvaćena kao *corpus* sastavljen od mnogo dijelova, tj. *utilitates* pojedinih *partes rei publicae* – ostvarivala *reductio ad unitatem* djela-moći i korelativnih društvenih snaga, a da je izostanak tako uspostavljene kohezije moći i snaga doveo do krize republikanskog uređenja koju će riješiti August uvođenjem *ordo novus* i svojstvenom *restitutio rei publicae*. Autor pri tome naglašava (pozivajući se na Svet. Aug. 28,2; *Res gestae* 6,34,13-23) da je principat samo *novus status rei publicae* – rekonstituirala se organska komplementarnost raznih *partes rei publicae* kao i sklad između izvršenja vlasti i *utilitas communis omnium*, a da se i njegov najrelevantniji element, tj. *auctoritas principis*

dući da su suvremena – premda još uvijek nedovoljno brojna i necjelovita – istraživanja tipova, uzroka i funkcija korupcije u predindustrijskim odnosno predrevolucionarnim te u modernim društvima pokazala da njezin ekvivalent nalaze u antičkoj, premda posebice u strukturalno izraženoj rimsko-bizantskoj postklasičnoj korupciji, smatramo da vrijedi pokušati temeljitije istražiti pravna obilježja te načine suzbijanja oblika (još uvijek nebirokratiziranih) koruptivnog ponašanja u rimskorepublikanskom pravosuđu.

2. RAZDOBLJE RANE REPUBLIKE: SUDSKA KORUPCIJA PREMA ZAKONIKU XII PLOČA

Romanistička znanstvena istraživanja glavnih obilježja kaznenopravnog sustava u republikanskom Rimu jasno razlikuju dvije razvojne faze – razdoblje rane i srednje republike koje počinje svrgavanjem kraljevstva odnosno uspostavom republikanskog uređenja (509.g.pr.n.e.) i traje do kraja Drugog punskog rata (201.g.pr.n.e.) te biva obilježeno postupnim prevladavanjem starog sakralno-ekspijatornog sustava kaznene represije koje je kulminiralo donošenjem Zakonika XII ploča odnosno sankcioniranjem, s jedne strane, institucije *provocatio ad populum* i komicijsko-magistratskog sudskog inkvizitornog postupka pred narodnom skupštinom (*iudicia populi*), a s druge strane proširene lepeze kaznenih djela protiv javnog interesa zapriječenih bipolarnim sustavom kapitalno-nekapitalnog (imovinskog) kažnjavanja uz naglašenu tendenciju javne kontrole drevnog režima privatne osvete, te razdoblje kasne republike koje počinje pobjedom u tom ratu i traje do Augustova utemeljenja principata (27.g.pr.n.e.) a biva obilježeno zakonskim uspostavljanjem novog kazneno-sudskog ustrojstva stalnih porotnih sudova (*quaestiones perpetuae*) s autonomnim postupovnim pravilima akuzatornog tipa koja su uvelike utjecala na prirodu i svrhu kazni (*poena legis*) propisanih za, konačno, devet precizno određenih kaznenih djela kako političke (*maiestas, repetundae, ambitus, peculatus, vis*) tako i opće prirode (*homicidium, parricidium, falsum, iniuria*).¹¹ Premda se iz izložene skice *prima facie* ne uočava regulacija problema sudske korupcije u republikanskom Rimu, relevantna sačuvana vrela upućuju već na decemvirsku kodifikaciju kao početnu točku javnopravne, točnije kaznene regulacije tog društvenog fenomena.

ostvarivao kroz odlučivanje (zakonsko, sudbeno i dr.) *de utilitate publica*, kojega su predmet bili kako interesi pojedinačnih *cives* tako i interes čitave zajednice, koji se, pak, smatrao najvišim. *Utilitas publica* je dakle, bez bitnih promjena, sve do doba Severa ostala ciceronska *utilitas communis omnium*.

¹¹ Detaljno v. I. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni sustav u antičkom Rimu*, Zagreb, 2003., str. 49-180, 590-7.

Tako se najstarijim vrelom koje, promatrano s normativnog aspekta, govori o koruptivnom kao nedopuštenom sudačkom ponašanju pokazuje Gelijev odlomak iz *Noctes Atticae* (20,1,7-8), koji se smatra sastavnim dijelom *Leges duodecim tabularum* te je uvršten, prema općeprihvaćenoj rekonstrukciji¹², na tab. IX,3 Zakonika XII ploča:

(7) *Dure autem scriptum esse in istis legibus quid existimari potest? Nisi duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse convictus est, capite poenitur; aut quae furem manifestum ei cum furtum factum est in servitutum tradit, nocturnum autem furem ius occidenti tributi.* (8) *Dic enim, quaeso, dic vir sapientiae studiosissime, an aut iudicis illius perfidiam contra omnia iura divina atque humana iusiurandum suum pecunia vendentis aut furis manifesti intolerandam audaciam aut nocturni grassatoris insidiosam violentiam non dignam esse capitis poenae existumes?*

Bio je to dio *disputatio* koju su – najvjerojatnije 146. g. *in area Palatina* iščekujući, u nazočnosti mnogih, dolazak Antonina Pija (vl. 138.-161.g.n.e.) – vodili pravnik-sabinovac *Sextus Caecilius Africanus*¹³ i filozof-drugosofist te govornik *Favorinus*¹⁴ o prirodi i funkciji kazni propisanih decemvirskom kodifikacijom, točnije o pitanjima okrutnosti odnosno nedostatnosti *Leges duodecim tabularum*. Prema svjedočanstvu samog Gelija, nazočnika i filozofova odanog učenika, Favorin je napadao Zakonik kao okrutan te ponekad nerazumljiv, pa čak i blag te besmislen odnosno nekonzistentan, dok ga Sekst Cecilije Afrički, zalažući se za njegovu historijsko-pravnu interpretaciju, hvali kao temelj života *bene et caute* te ističe da su mnoge odredbe tijekom šest stoljeća neupotrebom zastarjele a pravni lijekovi izmijenjeni sukladno onovremenim *mores*, oblicima upravljanja zajednicom (*utilitates praesentes*), trenu-

¹² Glede višestoljetnog procesa rekonstruiranja teksta Zakonika XII ploča te općeg prihvatanja rezultata R. Schölla (*Leges duodecim tabularum reliquiae*, Lipsiae, 1866.) v. A. Romac, *Zakonik XII ploča*, Zagreb, 1994., str. 63-4; M. Jovanović, *Komentar starog rimskog ius civile*. Knjiga druga: Zakon XII tablica (I-VI), Niš, 2007., str. 15-6; glede vjerodostojnosti Gelijeveog teksta v. O. Diliberto, *La pena tra filosofia e diritto nelle Noctes Atticae di Aulo Gellio*, Studi economico-giuridici: Il problema della pena criminale tra filosofia greca e diritto romano (Atti del deuxième colloque de philosophie pénale, Cagliari, 20-22 Aprile 1989., a cura di O. Diliberto), vol. LIV/1991-1992, Napoli, 1993., posebice str. 154-9; glede kritičkog osvrtu na smještaj citiranog odlomka v. Diliberto, *Materiali per la palingsesi delle XII Tavole*, I, Cagliari, 1992., str. 333-41, 374-5; usp. R. Scevola, *La responsabilità del iudex privatus*, Milano, 2004., str. 21-5, bilj. 4.

¹³ V. W. Kunkel, *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen*, Weimar, 1952., str. 172-3.

¹⁴ V. W. Schmid, s. v. *Favorinus* (točnije Favorin iz Arlesa), RE, bd. VI, Stuttgart, 1909., str. 2078-84; usp. E. R. Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1971., str. 299.

tačnom javnom interesu kao i vrstama povreda koje je trebalo reprimirati.¹⁵ Konkretnije, dok Favorin kazne propisane Zakonikom za potkupljivog suca (kao i za manifestnog te noćnog kradljivca) smatra prestrogim odnosno suprotnim principima korektivne pravde za koju se zalaže, a prema kojima bi kazna morala služiti ponovnoj uspostavi narušene ravnoteže (*aequilibrium*), Sekst Cecilije Afrički te kazne drži primjerenima težini počinjenog kažnjivog djela odnosno manifestacijom decemvirskog koncepta preventivne učinkovitosti egzemplarno-disvazivne funkcije kazne, još uvijek duboko prisutnog u kaznenopravnoj misli njegova, drugog stoljeća.¹⁶

Promatrana odredba Zakonika XII ploča (tab. IX,3),¹⁷ kojom se za suca ili arbitra pravovaljano određenog za suđenje predviđa kapitalna kazna ako bi primio novac za izricanje presude na štetu jedne od parničnih strana koje su mu vlastiti spor povjerile na rješavanje, s egzegetskog aspekta upućuje na nekoliko relevantnih zaključaka glede sudske korupcije odnosno sučeve odgovornosti u doba decemvirske kodifikacije. Prije njihova iznošenja, međutim, treba upozoriti na to da u 5.st.pr.n.e., u vrijeme donošenja kodifikacije, proces dogmatskog i sustavnog razlikovanja između *delicta* – nedopuštenih ponašanja prepuštenih privatnopravnom sankcioniranju, i *crimina* ili *maleficia* – kaznenih djela podložnih nadležnosti *iudicium publicum* i javnopravnom kažnjavanju još nije bio završen, a slijedom toga niti proces utvrđivanja modaliteta primanja *pecunia* u funkciji razlučivanja sučeva koruptivnog ponašanja od stranačkog podmićivanja suca odnosno preciznog utvrđivanja pravno zaštićenog dobra.¹⁸

¹⁵ Cjelokupni dijalog, u kojemu je pobjedu odnijela pravnikova argumentacija, proč. u Aul. Gell. *Noct. Att.* 20,1,1-55. S obzirom na višestruke (pravno-povijesne, političke i dr.) implikacije citiranog odlomka, R. A. Bauman (*Crime and Punishment in Ancient Rome*, London-New York, 1996., str. 145-9) zaključuje da je rasprava vođena sredinom 2.st.n.e. besprijeekorno odrazila povijesni razvoj pojma i svrhe kazne, točnije činjenicu da je fiksna *poena legis*, postavljena prvi put upravo Zakonikom XII ploča a potom konsolidirana republikanskim zakonima o utemeljenju pojedinačnih stalnih porotnih kaznenih sudova (*quaestiones perpetuae*), zamijenjena diskrecijskim pravnim lijekovima kognicijskog kaznenog postupka, pri čemu je slobodna sučeva rasudba trajno bivala modificirana konkretnim političkim i drugim okolnostima. Glede značenja rimske, nepravničke i pravničke, interpretacije Zakonika XII ploča v. Scevola, *La responsabilità*, str. 35-41, bilj. 9.

¹⁶ Detaljniju analizu cjelokupnog dijaloga promatranu s aspekta svrhe kažnjavanja, posebice pravnikove argumentacije, v. M. Humbert, *La peine en droit romain*, u zborniku: *La peine – punishment*, I, Paris, 1991., str. 144-6; Diliberto, *La pena*, posebice str. 159-172; Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 431-6; glede teze o stanovitvoj *osciliaciji* odnosno *konfliktu* u okviru klasične kaznenopravne teorije usp. F. Casavola, *Gellio, Favorino e Sesto Cecilio*, u: *Giuristi adrianei*, Napoli, 1980., str. 24-33; Bauman, *Crime*, str. 147.

¹⁷ *Zar misliš da je bio okrutan onaj zakon koji je suca ili arbitra, pravovaljano određenog za suđenje, kažnjavao smrtnom kaznom ako bi bilo utvrđeno da je primio novac zbog spora koji je trebao presuditi?*, cit. prema: Romac, *Zakonik*, str. 99.

¹⁸ V. B. Santalucia, *Diritto e processo penale romano nell'antica Roma*, Milano, 1989., str. 66-7; V. Giuffré, *La „repressione criminale“ nell'esperienza romana*, Napoli, 1993., str. 20-1.

Izraz *iudex arbiterve*¹⁹ sadržan u navedenoj decemvirskoj odredbi upućuje na određenje aktivnog subjekta kažnjivog ponašanja, pri čemu smatramo da se ona odnosila samo na privatnopravne sporove u kojima je, najvjerojatnije temeljem pokrenute *legis actio per iudicis arbitrive postulationem*²⁰, odlučivao *iudex* ili *arbiter*²¹, a nikako na postupke javnog, kaznenopravnog, karaktera koji su bili u nadležnosti najviših onovremenih magistrata te vođeni pred narodnom skupštinom²². Točnije rečeno, bila je riječ o sucu koji je, kao sudbeni organ *iure datus*, imao široku diskrecijsku ovlast procjenjivanja sukladno načelima *bonae fidei* i *ius aequum* te se *a priori* može pretpostaviti da je njegova odluka mogla izazvati nezadovoljstvo stranke koja ne samo da bi izgubila spor već bi ga izgubila konačno.

Nadalje, iz Gelijeva se svjedočanstva, glede sadržaja kažnjivog ponašanja, jasno mogu iščitati dva konstitutivna elementa: ponajprije objektivni element primanja novca sadržan u izrazu *pecuniae ob rem dicendum acceptio*, ali i subjektivni element namjernog kršenja prisege o časnom odnosu nepristranom obavljanju sudačke dužnosti supsumiran u izrazu *perfidia*. Budući da decemvirska odredba ne pruža indicij u prilog mogućeg sudioništva, a to znači ni razlikovanja kažnjivog djela korupcije od podmićivanja, mogli bismo pretpostaviti da je ona obuhvaćala svaki oblik ponašanja koji je rezultirao povećanjem odnosno smanjenjem *pecunia*²³, a nastao kao posljedica sučeva svjesnog

¹⁹ O autentičnosti tog izraza nedvojbeno svjedoči njegova upotreba u tab. II,1b; II,2; XII,3 Zakonika XII ploča; v. P. Brogini, *Iudex arbiterve. Prolegomena zur Officium des römischen Recht*, Köln-Graz, 1958., str. 5-10; G. Crifò, *La legge delle XII tavole. Osservazioni e problemi*, ANRW, I,2, 1972., str. 127-9; Scevola, *La responsabilità*, str. 74, bilj. 29-30.

²⁰ Prema Gajevu svjedočanstvu (*Inst.* 4,17a; Zakonik XII ploča, tab. II,1b), ta *legis actio* primjenjivala se samo u slučajevima zakonom izričito određenim, a već po Zakoniku XII ploča to je bilo u sporovima povodom stipulacije (u formi *sponsio*) ili sporova o diobi nasljedstva (pokrenutih s *actio familiae erciscundae*); detaljnije o tužbi i sučevim ovlastima v. B. Eisner – M. Horvat, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948., str. 551-2, 560; B. T. Blagojević, *Gradanski postupak u rimskom pravu*, Beograd, 1957., str. 8-9, 15-6, 21; M. Kaser, *Das römische Zivilprozessrecht*, München, 1966., str. 41-4, 78-80, 90; B. Albanese, *Il processo privato romano delle legis actiones*, Palermo, 1987., str. 103-110, 126-30, 140-2; Jovanović, *Komentar*, str. 70-1.

²¹ Tako G. MacCormack, *The Liability of the Judge in the Republic and Principate*, ANRW, II/14, 1982., str. 4-6; Scevola, *La responsabilità*, str. 74-7; usp. B. Santalucia, *Alle origini del processo penale romano*, IURA, 35/1984. (objavljeno 1987.), str. 52-58.

²² Tako smatra F. Lamberti (*Riflessioni in tema di „litem suam facere“*, Labeo, 36 (2), 1990., str. 221-2) pozivajući se na sintagmu *ob rem dicendam* te njezino kasnorepublikansko značenje. Dovodeći time u pitanje u romanistici općeprihvaćeno mišljenje glede odnosa između magistratskih ovlasti *imperium* i *coercitio* kao i njihovu neodgovornost, ali i mišljenje glede zaštite *caput civis* te institucije *provocatio ad populum*, autorica u konačnici odriče mogućnost postojanja takve decemvirske odredbe, pritom naglašavajući šutnju vrela i o njezinu (hipotetičnom) naknadnom ublažavanju.

²³ Ekstenzivno tumačeći činjenično stanje kažnjivog ponašanja *pecuniae ob rem dicendum acceptio* – u smislu da je pravovaljano imenovani sudac primio novac ili stvar veće vrijed-

kršenja prisege koja ga je, položena najvjerojatnije prije faze *in iudicio*, prema bogovima obvezivala na korektno vođenje sudskog postupka²⁴. Progonila se, dakle, *perfidia* suca koji je prodao *iusiurandum suum pecunia*, postupajući na taj način s visokim stupnjem društvene neprihvatljivosti odnosno *contra omnia iura divina atque humana*, te se predviđenom kapitalnom kaznom nastojao uspostaviti narušeni *pax deorum* kao onovremeno vrhovno zaštićeno dobro. *Ratio* decemvirske penalne strogosti ležao je, dakle, u odnosu između metajuridičkog pojma *fides* (u smislu povjerenja među subjektima) i njoj subordinirane sučeve prisege (*iusiurandum iudiciale*), zbog čijeg kršenja korumpirani sudac, prema mišljenju *maiores*, zaslužuje kapitalnu kaznu.²⁵

Premda u suvremenoj romanističkoj znanosti nalazimo dvojbe glede postojanja takve decemvirske odredbe ili barem njome propisane *poena capitis*²⁶, smatramo da Gelijeva upotreba sintagme *convictus est* kao i naznaka prema kojoj je za dokazano korumpiranog suca bila propisana kapitalna kazna (*capite poenitur*) nedvojbeno upućuju na zaključak da bi slučaj takvog suca bivao izvučen iz ovlasti oštećenog parničnog subjekta te podvrgnut onovremenom javnom suđenju – *iudicia populi* – na kojemu bi se pred mjerodavnom narodnom skupštinom istražilo sučevo ponašanje te proglasila njegova krivnja ili utvrdilo da nije bio odgovoran odnosno povezan s predmetom spora koji mu je bio povjeren na suđenje. Takva procedura, koja je u slučaju korumpiranog suca podrazumijevala osuđujuću presudu narodne, točnije rečeno centurijatske

nosti odnosno sklopio bilo kakav tajni dogovor s jednom od parničnih stranaka u povodu spora koji mu je povjeren na presuđivanje, a radi donošenja presude koja bi bila povoljna odnosno predstavljala protuuslugu ekvivalentnu interesu jedne od strana u sporu, M. Voigt (*Die XII Tafeln. Geschichte und System des Zivil – und Kriminalrechts wie – Prozesses der XII Tafeln nebst deren Fragmenten*, bd.II, Aalen, 1966. /repr. I. izd. iz 1883./, str. 812-3) smatra da je kažnjivo bilo samo primanje mita, a da se davanje mita nije zabranjivalo.

²⁴ Glede rekonstrukcije *iusiurandum iudiciale* v. J. Paricio, *Sobre la administración de la justicia en Roma. Los juramentos de los jueces privados*, Madrid, 1987., str. 61-85; A. Burdese, *In margine alla responsabilità del giudice in diritto romano*, Studi in onore di L. Amirante, Salerno, 1998., posebice str. 59-64. Glede literarnih vrela kao indicija o naravi *iusiurandum iudiciale* u decemvirsko doba v. Cic. *Pro Clu.* 43,121; Quint. *Inst. Or.* 5,6,4. Analizirajući pitanje subjektivne odgovornosti u okviru decemvirske kodifikacije, B. Perrin (*Le caractère subjectif de la répression pénale dans les XII Tables*, RHDfE, 29/1951., str. 400) smatra da je element namjere supsumiran činjeničnim opisom tog kažnjivog ponašanja koje pretpostavlja sučevu zapriježnutu dužnost časnog obavljanja sudbenih ovlasti te bilo kakav oblik njezina kršenja znači svjesno i namjerno poduzimanje *iniuriae* odnosno radnji protivnih običajima, zakonima i moralu rimske zajednice.

²⁵ O sakramentalnim konotacijama decemvirskog koncepta odnosa među subjektima utemeljenog na *fides* v. tab. VIII, 21; VIII, 23 (v. *infra*); Liv. 3,29,6; Cic. *De off.* 3,31,111 (glede njegovih ostalih relevantnih svjedočanstava v. *infra*); o pojmu rimske *fides* i odnosu prema *iusiurandum iudiciale* v. Scevola, *La responsabilità*, str. 102-8, posebice bilj. 64-5 s bogato navedenom literaturom.

²⁶ V. Lamberti, *Riflessioni*, str. 221-4.

skupštine, a ne sudsku odluku povodom oštećenikove *actio* ili magistratovu odluku proizašlu iz njegova *imperium*, bila je sukladna drugim dvama decemvirskim pravilima slijedom kojih je *indemnatum hominem interfici* (tab. IX, 6)²⁷ i *de capite civis nisi per maximum comitiatum ne ferunt* (tab. IX, 1-2)²⁸.

²⁷ Salv. *De gubern. dei* 8,5,34: *I Zakonik XII ploča zabranjivao je pogubljenje bilo kojeg čovjeka, ako (on prethodno) nije bio osuđen.*, cit. prema: Romac, *Zakonik*, str. 99; v. također Cic. *De re publ.* 2,31,54; glede značenja pojma *indemnatus* v. Cl. Lovisi, *Contribution à l'étude de la peine de mort sous la République romaine (509-149 av. J.-C.)*, Paris, 1999., str. 56-62. Unatoč tako proklamiranom načelu legaliteta, malobrojnost, nejasnoće i nepreciznosti povijesno-pravnih svjedočanstava kazneni postupak pred narodnim skupštinama (*iudicia populi*) ostavljaju tek naznačenim. Naime, za pokretanje postupka odnosno formuliranje optužbe te predlaganje kapitalne kazne pred centurijatskom skupštinom ovlašteni su bili drevni *quaestores parricidii* (v. Pomp. *enchirid.* /D. 1,2,2,23/ = *Zakonik*, tab. IX, 4; Fest. s.v. *Quaestores*, u: C. G. Bruns, *Fontes iuris Romani antiqui*, Tubingae, 1876., str. 258), a od Zakonika XII ploča i plebejski tribuni kao svojevrsni sljednici drevnih *duumviri perduellionis*, posebice s obzirom na prošireno odnosno religijsko poimanje *veleizdaje* (v. Liv. 26,3,5-9; glede analize Livijevih svjedočanstava o slučajevima koje su plebejski tribuni procesuirali u razdoblju od 484. g.pr.n.e. do 167. g.pr.n.e. v. A. Pesch, *De perduellione, crimine maiestatis et memoria damnata*, Aachen, 1995., str. 90-143; B. Santalucia, *Studi di diritto penale romano*, Roma, 1994., str. 56-64; glede drugačijih mišljenja usp. Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Graz, 1955., str. 168-9 i bilj. 5; J. Bleicken, *Das Volkstribunat der klassischen republik. Studien zu seiner Entwicklung zwischen 287 und 133 v. Chr.*, München, 1955., str. 114, 118-20, 125; M. Ross Taylor, *Roman Voting Assemblies from the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar*, Ann Arbor, 1966., str. 157-9; A. Magdelain, *Praetor maximus et comitatus maximus*, IURA, 20/1969., str. 282; Giuffrè, *La „repressione criminale“*, str. 64). Nadalje, radilo se o tipično inkvizitornom i jednostupanjskom sudskom postupku koji se, međutim, dijelio na dvije faze: početnu *anquisitio* – fazu koja se sastojala od magistratova ispitivanja osnovanosti zlodjela te njegova formuliranja optužbe i prijedloga presude (kapitalne kazne ili oslobođenja), i završnu *rogatio* – fazu koja se sastojala od službenog okupljanja naroda u *Saepta* radi glasovanja o magistratovu prijedlogu. Detaljnije o kaznenom sudskom postupku pred centurijatskom te tributskom i plebejskom narodnom skupštinom v. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 77-84.

²⁸ Cic. *De leg.* 3,4,11; 3,19,44: *„Neka se privilegije ne predlažu; o smrtnoj kazni građanina može odlučivati samo najviša skupština“*. Iz *Zakonika XII ploča preuzete su dvije glasovite odredbe, od kojih je jedna ukidala privilegije, a druga zabranjivala da o smrtnoj kazni građanina odlučuje bilo tko drugi osim najviše skupštine.*, cit. prema: Romac, *Zakonik*, str. 99; v. također Cic. *De re publ.* 2,36,61; *Pro Sest.* 30,65; usp. B. Albanese, *Maximus comitatus*, *Estudios Iglesias*, 1, Madrid, 1988., str. 13-20; isti, „*Privilegia*“, „*maximus comitatus*“, „*iussum populi*“ (*XII tab.* 9.1-2, 12.5). Labeo, 36/1990., str. 19-35. Treba, međutim, naglasiti da decemviri odredbom *de capite civis* nisu kanili ukinuti revolucionarne plebejske sudove, već odlučivanje o životu i smrti rimskog građanina prenijeti u isključivu nadležnost centurijatske skupštine. Naime, vrela potvrđuju da decemvirska kodifikacija plebejskoj skupštini nije oduzela pravo kažnjavanja nedopuštenih ponašanja zapriječenih novčanom kaznom većom od 3.020 asa te da su plebejski tribuni i plebejski edili zadržali (i s velikom strogošću provodili) pravo pokretanja kaznenog postupka i predlaganja novčanih kazni pred plebejskom skupštinom na Forumu (glede postupaka pokrenutih u 5. i 4. st.pr.n.e. pred plebejskom skupštinom, a isključivo usmjerenih izricanju novčane kazne, v. Liv. 4,21,3; 4,41,10; 4,44,10; 5,12,1; 5,29,7; 5,32,9; usp. odlomak 26,3,5-9 u kojemu Livije takve postupke naziva *moribus*, za razliku od

Zakonikom je, naime, kompromisno bio zaokružen ranorepublikanski proces jačanja pravne sigurnosti, pri čemu je zabranom usmrćenja rimskog građanina bez prethodno provedenog redovitog sudskog postupka pred narodnom skupštinom te njezine osuđujuće presude udovoljeno patricijskom zahtjevu za okončanjem kapitalnog revolucionarnog sudovanja pred *concilia plebis* te promjenom dotadašnjeg režima saceriteta, a potvrdom centurijatske skupštine kao jedinog organa javne vlasti mjerodavnog za odluku o životu ili smrti rimskog građanina udovoljeno plebejskom zahtjevu za premještanjem kapitalne sudbenosti iz kurijatske skupštine s dominantnom ulogom patricijskih *gentes* u centurijatsku skupštinu utemeljenu na cenzusu odnosno formiranu od svih rimskih građana sposobnih za oružje, bez razlikovanja drevnih rodova i novih socijalnih slojeva.²⁹ Premda je općeprihvaćeno mišljenje da je u vrijeme Zakonika XII ploča centurijatska skupština jedino sudište mjerodavno za donošenje odluke o kapitalnom kažnjavanju rimskog građanina, držimo da upravo promatrano Ćelijevo svjedočanstvo proširuje polje nedopuštenih ponašanja njime reprimiranih: naime, osim politički obojenih kažnjivih djela kao što su *parri-cidio* i *perduellio* (tab. IX, 4-5), centurijatskoj skupštini bilo je podvrgnuto i sučevo primanje novca radi namjernog donošenja pristrane odnosno štetne presude u privatnopravnom sporu³⁰. Takva javna kaznenopravna procedura,

kapitalnih postupaka pred centurijatskom skupštinom koje naziva *legibus*). A iznimku – postupak pokrenut 449. g.pr.n.e. pred plebejskom skupštinom protiv bivšeg decemvira Apija Klau-dija, osobe koja je *legum expers et civilis et humani feoderis* (tako Liv. 3,57,1) te nedostojna zakonskih jamstava priznatih rimskim građanima (tako Liv. 3,56,8), Magdelain (*Praetor*, str. 283) označuje kao trenutak transformacije revolucionarnih tribunskih postupaka *de capite* u „legalne“ postupke pred centurijatskom skupštinom. Detaljnije o edilskom kaznenom gonjenju koje se, s obzirom na nemogućnost da magistrat pred narodnom skupštinom iznosi *plus quam de singulis rebus* (v. Cic. *De leg.* 3,4,11; usp. A. W. Lintott, *Violence in Republican Rome*, Oxford, 1968., str. 96-8; L. Garofalo, *Il processo edilizio. Contributo allo studio dei „iudicia populi“*, Padova, 1989., str. 36, 40-3, 126-7; Santalucia, *Studi*, str. 52-3, 71-4, 129-43), češće provodilo bilo utjerivanjem zakonski propisane novčane kazne putem redovitog građanskog sudskog postupka bilo specifičnim edilskim *agere per sponsionem* na plaćanje novčane svote obećane za slučaj osnovanosti edilove optužbe, v. J. Crook, *Sponsione provocare: its place in Roman litigation*, JRS, 1976., str. 132-8; Garofalo, *op. cit.*, str. 166-7; Giuffrè, *La „repressione criminale“*, str. 65-6; Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 79-81.

²⁹ O tom razvoju detaljnije v. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 50-61; glede *comitia centuriata* v. Ž. Bujuklić, *Forum Romanum. Rimska država, pravo, religija i mitovi*, Beograd, 2005., str. 185-9.

³⁰ V. G. Pugliese, rec. Kunkel, *Untersuchungen*, *Bulletino dell'Istituto di diritto romano*, 66/1963., str. 160 i dalje; isti, *Diritto penale romano*, par. IV, u: Arangio-Ruiz, V. – Guarino, A. – Pugliese, G., *Il diritto romano: la costituzione – caratteri, fonti – diritto privato – diritto criminale*, Roma, 1980., str. 270-1; B. Santalucia, *Note sulla repressione dei reati comuni in età repubblicana*, u: *Idee vecchie e nuove sul diritto criminale romano*, Padova, 1988., str. 7 i dalje; isti, *Diritto e processo penale romano nell'antica Roma*, Milano, 1989., posebice str. 63-4; isti, *Studi*, str. 129-30. Glede suprotne teze o nenadležnosti centurijatske skupštine povodom

s inherentnim joj režimom kapitalnog kažnjavanja kao osnovnim i sigurnim znakom javne prirode kažnjivog djela, sudsku korupciju kao nedopušteno ponašanje već u razdoblju decemvirske kodifikacije, a posebice u kasnijem pravno-povijesnom razvoju, čine inkompatibilnim s nedopuštenim (pa makar i sučevim) ponašanjima gonjivim i kažnjivim kao *delicta privata*.

Osim toga, na temelju Gelijeva svjedočanstva, a posebice s obzirom na analogiju sa slučajevima *fur manifestus* i *fur nocturnus* (fr. 7) glede sankcije, mogli bismo zaključiti da je tako teška kazna svoje opravdanje nalazila u kršenju kako rimske *fides* – dužnosti prema *Dius Fidius* odnosno dužnosti javne odanosti i povjerenja u međusobnim odnosima³¹, tako i s njom usko povezane spomenute *iusiurandum iudiciale*³². Premda Gelije u promatranim fragmentima ne donosi podatke o načinu izvršenja onovremene kapitalne kazne koje bi uslijedilo neposredno nakon izglasavanja osude u centurijatskoj skupštini,³³

„općih“ kaznenih djela v. K. Latte, *The Origin of the Roman Quaestorship*, Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Philadelphia, 67/1936., str. 24-45; W. Kunkel, *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*, München, 1962., str. 37, 97-116, 132-3.

³¹ U Rimu je poštovanje sporazuma, kako javnih tako i privatnih, utemeljenih na *fides* jamčio bog *Dius Fidius*, u čijem se hramu (sa širokim otvorom na krovu) na Kvirinalu prvotno čuvao najstariji sporazum o savezništvu odnosno *foedus Gabinum* (v. Dion. Hal. 4,58; Liv. 1,53; Varr. *de ling. lat.* 5,66), a potom i svi ostali sporazumi (uz državne i oni bračni) sklopljeni na temelju povjerenja i poštenja, o kojima su se brinuli svećenici nazivani *bidentales*. Smatra se, naime, da se čin svečanog zaklinjanja i davanja riječi (kao obećanja) između pojedinaca, naroda i država odvijao pod otvorenim nebom, kojom prilikom je tom božanstvu upućivana molba da s neba pošalje munju na krivokletnika. Budući da je u istom hramu štovan i *Semo Sancus* – sabinjanski bog koji je zadanu riječ čuvao uz pomoć sila podzemnog svijeta te se čin zaklinjanja sastojao u dodirivanju zemlje, običajem prizivanja zemlje i neba došlo je do stapanja dvaju božanstava, čije je puno ime postalo *Semo Sancus Dius Fidius*, v. E. Cantarella, *I supplizi capitali in Grecia e a Roma*, Milano, 1991., str. 243, 404 i bilj. 39-40; Bujuklić, *Forum*, str. 231.

³² Mnogo kasnije Ciceron svjedoči da je kršenje *iusiurandum iudiciale* predstavljalo i povredu *fides*. Premda njegova zapažanja pokazuju proces kasnorepublikanske laicizacije, odlomci u kojima govori o sadržaju prisege odnosno o njezinoj osnovnoj orijentaciji dokazuju tijesnu, gotovo načelnu, povezanost između *fides* i prisege kao viših vrijednosti i entiteta koje sudac, djelujući kako *bonus vir* u odnosu na *res publica*, nije smio podrediti bilo kojoj drugoj vrijednosti (npr. *amicitia*), v. *De off.* 3,10,43-4; 3,29,104; 3,31,111; usp. *De inv.* II, 43,125.

³³ Premda vrela svjedoče da je neposredno izvršenje kapitalne kazne bilo povjereno javnom robu (*carnifex*) pod nadzorom *tresviri capitales* ili *nocturni*, nižih magistrata s raznom policijsko-koercitivnom djelatnošću poglavito usmjerenom sprječavanju nastanka požara u gradu (detaljnije v. Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Basel, 1955., II, str. 594-601; isti, *Röm. Strafrecht*, str. 298; Lintott, *Violence*, str. 102-6; A. H. M. Jones, *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford, 1972., str. 2, 26-7; Santalucia, *Studi*, str. 131-43; Bujuklić, *Forum*, str. 526-7), treba istaknuti običajopravnu praksu dobrovoljnog progonstva, koja je omogućavala optuženiku da za vrijeme glasovanja (a najkasnije do trenutka proglašenja posljednjeg glasa odlučnog za osudu) u kapitalnom postupku pred centurijatskom skupštinom

uzimajući u obzir njegovo svjedočanstvo prema kojemu je Zakonikom XII ploča za lažno svjedočenje kao povredu nesmetanog provođenja pravosuđa bilo predviđeno bacanje s Tarpejske stijene (tab. VIII, 23)³⁴ – drevna kazna s nedvojbenim značenjem ritualnog napuštanja svijeta živih te predaje bogovima podzemlja odnosno počiniteljeve konsekracije uvrijeđenom božanstvu³⁵,

napusti gradski teritorij te dobrovoljno ode u progonstvo u neki od gradova koji je s Rimom sklopio saveznički sporazum s priznanjem takvog prava, nakon čega bi slijedilo formalno izricanje stroge administrativne mjere *aqua et igni interdictio* koja je obuhvaćala gubitak rimskog građanstva, konfiskaciju cjelokupne imovine i zabranu povratka u Rim zapriječenu usmrćenjem (v. Polyb. 6,14,7-8; Cic. *Div. in Caec.* 34, 100; Sall. *Catil.* 51,22 i 40; Liv. 25,4,9; 26,3,12; detaljnije v. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 139-46).

³⁴ Gell. *Noct. Att.* 20,1,53: *Po Zakoniku XII ploča, pa tako i danas, onaj za koga se utvrdi da je lažno svjedočio, biva bačen s Tarpejske klisure.* (Cit. prema: Romac, *Zakonik*, str. 97.) Usp. Liv. 3,29,6. Prema Voigtovu mišljenju (*Die XII Tafeln*, bd. II, str. 813-4), pod pojmom *testimonium* razumije se svjedočanstvo dano u fazi *apud iudicem* privatnog sudskog postupka ili ispred bilo kojeg organa javne sudbene vlasti (drugačije v. Bujuklić, *Forum*, str. 510), a pod pojmom *falsum* razumije se s jedne strane objektivna lažnost svjedočanstva kojim se pomaže krivcu ili prijeti nedužnom, a s druge strane subjektivna lažnost izjave koja obuhvaća doložno postupanje samog svjedoka. Važnost svjedočenja pred sudom u kontekstu starog *ius civile*, obilježnog strogim formalizmom te svečanošću i javnošću, dodatno je naglašena decemvirskom odredbom o instabilitetu osobe za koju javno – putem magijsko-osvetničkog čina *obvagulatio* (tab. II,3; v. također Gell. *Noct. Att.* 7,7,2-3; usp. A. Berger, *An Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia, 1953., str. 606; Santalucia, *Diritto*, str. 38; Cantarella, *I supplizi*, str. 216, 398 bilj. 29) – bude utvrđeno da je odbila svjedočiti o bilo kojoj okolnosti pravnog posla prilikom kojega je sudjelovala kao svjedok ili mjerač (Gell. *Noct. Att.* 15,13,11 = tab. VIII,22). Premda Gelije svjedoči o umanjenju časti (*improbus*) kao čimbeniku ograničenja pravne sposobnosti takvih osoba, važnijim se čine teške posljedice glede njihove poslovne sposobnosti, odnosno *ius commercii*: naime, *personae instabiles* gube pravo svjedočiti i pozivati svjedoke u poslovima *iuris civilis*.

³⁵ Mnogobrojna su svjedočanstva koja potvrđuju da se takav – sramotan, ali ne i okrutan – način izvršenja smrtne kazne sakralno-ekspijatornog karaktera razvio iz drvenog čina bacanja s hridi u provaliju kao jednog od načina dostizanja bogova odnosno izraza religijskog pijeteta radi umirenja osobne ili kolektivne savjesti, s jedne strane, ali i kao jednog oblika božjeg suda odnosno ordalijskog dokaznog sredstva kod kojega se žrtvino preživljavanje smatralo dokazom nevinosti odnosno manifestacijom božanske milosti, s druge. V. Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 36 bilj. 2, 931-4; J. M. David, *Du Comitium à la roche Tarpéenne*, u: *Du châtement dans la cité. Supplices corporels et peine de mort dans le monde antique*, Paris, 1984., str. 131-9; Cantarella, *I supplizi*, str. 238-41, 245-55, 257-61, 405-7, poglavito bilj. 46, 51-3, 56, 59, 64, 67, 69, 75-81; Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 126-7. Pritom treba istaknuti da u suvremenoj romanistici prevladava mišljenja da se takav, preddecemvirski (na *mores* utemeljen) način kažnjavanja lažnog svjedočenja primjenjivao samo ako bi takvo svjedočenje dovelo do osude onoga protiv koga se odnosilo, v. Santalucia, *Diritto*, str. 38; Giuffré, *La „repressione criminale“*, str. 36. *Contra*, v. Voigt (*Die XII Tafeln*, bd. I, str. 481-6, 494-5) koji je *detectio e saxo Tarpeio* svrstao među laičke kazne, opravdavajući svoj stav činjenicom da je osuđenika bacao plebejski tribun kao tužitelj, što bi značilo da je kazna počivala na plebejskom (ne patricijskom) shvaćanju zabranjene radnje prema kojemu je postojala jasna razlika između povrede *fas* – shvaćene kao *scelus* podvrgnut pontifikalnoj kogniciji te kažnjiv duhovnim *sup-*

opravdano je pretpostaviti da se tako sramotni i javni način izvršenja *poena capitis* sakralno-ekspijatornog karaktera te generalnopreventivno-zastrašujuće svrhe kažnjavanja primjenjivao i u opisanom slučaju sučeva nedopuštenog ponašanja kao posebnog oblika kršenja dužnosti prema *Dius Fidius*, a sve s ciljem ponovne uspostave harmonije između gradske zajednice i uvrijeđenog božanstva te umirenja kolektivne savjesti.³⁶

Za razliku od decemvirske odredbe sadržane na tab. II, 2 – ... *MORBUS SONTICUS ... AUT STATUS DIES CUM HOSTE ... QUID HORUM FUIT VITIUM IUDICI ARBITROVE REOVE, EO DIES DIFFISSUS ESTO*. – koja u smislu sadržaja sučeva nedopuštenog ponašanja predstavlja nukleus iz kojega će se u građanskom sudskom postupku formularnog tipa oblikovati figura *litem suam facere* odnosno sučeva privatnopravna odgovornost³⁷, u nastavku rada pokazat ćemo da su kasnorepublikansko zakonodavstvo i sudska praksa upravo u decemvirskoj odredbi sadržanoj na tab. IX, 3 pronašle temelj za očuvanje i dogradnju javnopravne odnosno kaznene odgovornosti suca, gotovo isključivo korumpiranog. A takav je kontinuitet, smatramo, bio moguć kako zbog činjenice što je primanje *pecunia* kao objektivni element kažnjivog djela sudske korupcije ostalo u potpunosti izvan sadržajnog obilježja slučajeva obuhvaćenih spomenutom privatnopravnom figurom *iudex qui litem suam fecit* tako i zbog činjenice što su, unatoč postupnom i svekolikom laiciziranju, religijske konotacije *fides* kao sastavnice subjektivnog elementa tog kažnjivog djela zajedno sa sakralno-ekspijatornom prirodom za nj tada propisane sank-

plicium i povrede *ius* – shvaćene kao svjetovni delikt podređen civilnoj kaznenoj vlasti te kažnjiv svjetovnom kaznom.

³⁶ O kazni bacanja s Tarpejske stijene koja, kao gesta konsolidirane onovremene religioznosti, predstavlja element koji potvrđuje homogenost između izdaje, lažnog svjedočenja i manifestne krađe koju počinio rob, v. Cantarella, *I supplizi*, str. 241-5, 261-3, 404 bilj. 38 i 41. Bez obzira na kontroverzije koje, zbog nedostatka nedvojbenih arheoloških potvrda, postoje glede tumačenja literarnih vrela o topografskom određenju *saxum Tarpeium* ili *rupes Tarpeia* na Kapitolu (južna ili sjeverna strana brda), držimo da postoji suglasnost o tome da se ona morala nalaziti na onoj strani Kapitola koja je bila okrenuta Forumu kako bi okupljeni narod mogao promatrati javno izvršenje kazne kao nužnu pretpostavku ostvarenja preventivno-zastrašujuće svrhe Zakonikom propisane kazne. Naime, Tarpejska strma stijena, vidljiva s Foruma, bila je uz *Comitium*, smješten na sjeverozapadnom dijelu Foruma, te uz *carcer*, koji se može poistovjetiti s *Tullianum*, jedna od triju točaka u središtu Rima predviđena za javno izvršenje smrtne kazne. V. David, *Du Comitium*, str. 131-4; Bujuklić, *Forum*, str. 510-11.

³⁷ ... *TEŠKA BOLEST ... ILI SA STRANCIEM UGOVORENI ROK ... AKO SE NEŠTO OD TOGA DOGODI SUCU, ARBITRU ILI TUŽENOM, TOGA DANA SE NEĆE VODITI SPOR*. Glede značenja te odredbe u kontekstu sučeve privatnopravne odgovornosti prema Zakoniku XII ploča v. I. Jaramaz Reskušić – D. Simonoski Bukovski, *Kvazidelikti u rimskom pravu: slučaj iudex qui litem suam fecit*, Pravnik, god. 45, 91/2011., str. 65 i dalje; I. Jaramaz Reskušić, *Odgovornost suca u rimskom pravu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 19, 1/2012., str. 309 i dalje.

cije pridonijele zadržavanju i daljnjem učvršćivanju javnopravnog karaktera takvog nedopuštenog sudačkog ponašanja, a time i zadovoljenju sve naglašenijeg zahtjeva za zaštitom *utilitas omnium civium* kao biti i svrhe pravde inkorporirane u republikanskom pravnom ustroju.

3. RAZDOBLJE KASNE REPUBLIKE

Sukladno rezultatima romanističkih istraživanja rimskog kasnorepublikanskog kaznenopravnog sustava, prema kojima je, nakon pobjede u Drugom punskom ratu i s njom povezane dekadencije tradicionalnih republikanskih institucija grada-države, a posebice uloge i značenja narodnih skupština, ekspanzionistička zbilja obilježena rastućim kriminalitetom prouzročila progresivno opadanje komicijskog kaznenopostupovnog sustava kao zastarjelog i nepraktičnog te iznjedrila pojavu *ad hoc* sastavljenih senatorskih komisija (tzv. *quaestiones extraordinariae*) koje su – premda manifestacije Senatove pravno-političke uzurpacije kaznenih ovlasti narodnih skupština – predstavljale zametak susljedne zakonske sukcesivne uspostave novog kaznenosudskog ustrojstva stalnih porotnih sudova (*quaestiones perpetuae*) kao glavnog obilježja promatranog razdoblja,³⁸ relevantna vrela svjedoče i o nekoliko značajnih mjera ustavnopolitičkih stvaralaca prava kojima se u kontekstu onovremenih političkih previranja, a počevši već od polovine 2. st.pr.n.e. nadalje, javnim gonjenjem i kaznom oslobođenom sakralnog karaktera sankcioniraju manje ili više precizno određena koruptivna ponašanja titulara sudbenih ovlasti, poglavito onih angažiranih u kaznenim postupcima *per quaestiones*.³⁹ S tim u vezi treba istaknuti i činjenicu, iako izlazi iz okvira predmetnog istraživanja, da postoje relevantna vrela koja svjedoče o gotovo istovremenoj pretorskoj regulaciji sučeve privatnopravne – imovinske i objektivne – odgovornosti. Pretor je, naime, ediktom, objavljenim najvjerojatnije krajem 2. ili početkom 1.st.pr.n.e., predvidio mogućnost podizanja *actio in factum concepta* s fleksibilnom privatnopravnom sankcijom (tj. novčanom naknadom *quantum ea res erit*) u slučaju *iudex qui litem suam fecit* (ili *facit* ili *fecerit*), točnije rečeno protiv suca koji bi u građanskom sudskom postupku svojim nedopuštenim proceduralnim ponašanjem – nedolaskom na sud i/ili nedonošenjem valjane odluke (o odgodi postupka ili o spornom pitanju) u propisanom roku – ne samo nanio štetu tu-

³⁸ Detaljno v. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 84-111, 151-80, 594-7.

³⁹ V. L. Fascione, *Aliquem iudicio circumvenire e ob iudicandum pecuniam accipere (da Caio Gracco a Giulio Cesare)*, Archivio Giuridico „Filippo Serafini“, fasc. 1/1975., posebice str. 47-52; glede mišljenja da su progonu bili podložni i suci u *iudicia privata* v. J. M. Kelly, *Roman Litigation*, Oxford, 1966., str. 33-4; Scevola, *La responsabilità*, str. 80-1 i bilj. 39, str. 94 i bilj. 54, str. 96-7.

žitelju ostavivši ga bez pravne zaštite već i prekoračio pretorov *imperium* kao izvorište svojih sudbenih ovlasti.⁴⁰

Tako, promatrano kronološki, prvi vrelima potvrđeni slučaj javnog, kazne-nopravnog sankcioniranja odgovornosti korumpiranog suca predstavlja plebiscit *lex Mucia de L. Hostilio Tubulo* i susljedno senatsko mišljenje *lex de pecunia accepta ob rem iudicandam* iz 141.g.pr.n.e. kojim se uspostavlja *quaestio extraordinaria* radi istrage slučaja uzimanja mita kojim se ukaljao *L. Hostilius Tubulus* dok je obnašajući dužnost pretora predsjedao jednoj *quaestio inter sicarios*.⁴¹ Pritom smatramo da se činjenica kako je plebiscitom (makar predloženim od plebejskog tribuna, ali i uglednog pravnika Publija Mucija Scevole⁴²) bio uspostavljen izvanredni porotni sud te senatskim mišljenjem sastavljeno vijeće senatora za suđenje Tubulu, koji je prethodne godine u ulozi predsjedavajućeg suca u postupku protiv dvojice plaćenih ubojica bio primio novac radi donošenja odgovarajuće (odnosno dogovorene) presude, ne bi mogla tumačiti kao neprimjena kapitalne kazne propisane relevantnom odredbom Zakonika XII ploča (tab. IX,3),⁴³ već prije kao potreba Senata (pa i cjelokupne rimske

⁴⁰ Detaljno v. Jaramaz Reskušić – Simonoski Bukovski, *Kvazidelikti*, str. 65-80; Jaramaz Reskušić, *Odgovornost*, str. 313-7, 322-6.

⁴¹ Ciceron (*De fin.* 2,16,54; 4,28,77; 5,22,62; *De nat. deor.* 1,23,63; 3,30,73-74; v. također Cic. *Ad Att.* 12,5b; 12,5,3; Aul. Gell. *Noct. Att.* 2,7,20; v. također T. R. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. I, New York, 1951., str. 475) svjedoči o postojanju *quaestio inter sicarios*, stalnog porotnog kaznenog suda kojim je 142.g.pr.n.e. predsjedao spomenuti pretor *L. Hostilius Tubulus* u povodu plaćenih ubojica koji su se prilikom izvršenja djela služili bodežom (*sica*), a pritom naglašava da je Tubulo pridao tako malo važnosti skrivanju vlastitog uzimanja mita (*ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam*) da je već sljedeće godine plebejski tribun *Publius Mucius Scaevola* na plebejskoj skupštini predložio provođenje posebne istrage, a Senat potom ovlastio konzula Gnaeusa Servilijusa Caepija da vodi jednu *quaestio* o tom slučaju. Međutim, zbog određenih nejasnoća, a uzimajući u obzir onovremenu indignaciju koju je taj slučaj pobudio (Ascon. *In Scaur.* 23,15-17; 20), kao i onovremeni trend politički obojenog optuživanja zbog podmićivanja, MacCormack (*The Liability*, str. 6 i bilj. 12) pretpostavlja da je mito bilo dano radi ishoda osuđujuće (ne oslobođajuće) presude; usp. D. Flach, *Zur Strafgesetzgebung der gracchischen Zeit*, ZSS, 80/1973., str. 104 i bilj. 59; R. A. Bauman, *Five Pronouncements by P. Mucius Scaevola*, RIDA, 25/1978., str. 223-45; Lamberti, *Riflessioni*, str. 221 i bilj. 11; Santalucia, *Diritto*, str. 129-30 i bilj. 82; J. Plescia, *Judicial Accountability and Immunity in Roman Law*, American Journal of Legal History, vol. 45, 1/2001., posebice str. 59.

⁴² O Publiju Muciju Scevoli kao učenom republikanskom (druga polovina 2.st.pr.n.e.) pravniku (ali i *pontifex maximus*) koji je zajedno s M. Junijem Brutom i M. Manilijem – prema Pomponijevim riječima iz *lib. sing. ench.* (D. 1,2,2,39) – bio utemeljitelj *ius civile* te pisac najmanje deset pravnih knjiga; usp. F. Münzer, s. v. *P. M. Scaevola*, RE, bd. 16, str. 425 no. 17; M. Horvat, *Rimska pravna poviest*, Zagreb, 1943., str. 114; W. Kunkel, *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen*, Weimar, 1952., str. 11-12. Glede njegove magistratske karijere (plebejski tribun /141.g.pr.n.e./, pretor /136.g.pr.n.e./, konzul /133.g.pr.n.e./) v. Broughton, *The Magistrates*, str. 477; 486-7; 492.

⁴³ Tako MacCormack, *The Liability*, str. 6.

zajednice) da se pojednostavljenom odnosno *ad hoc* utvrđenom procedurom nadvladaju nedostaci kaznenopostupovnog sustava *iudicia populi* u reprimiranju postojećih kaznenih djela odnosno nedopuštenih ponašanja koja zbog izrazitog indignirajućeg javnog odjeka i/ili političke prirode zahtijevaju žurnu, ali tradicijom nadahnutu intervenciju.⁴⁴

Potom slijedi nekoliko, više ili manje uspješnih, ali nedvojbeno politički motiviranih, zakonskih rješenja kojima se, u pravilu supsidijarno, zadiralo u problematiku sudske korupcije odnosno regulaciju njezine represije. Tako na temelju Ciceronova govora održanog 66. g.pr.n.e. u obranu konjanika-viteza Aula Kluencija Habita⁴⁵, točnije rečeno njegova često komentiranog odlomka – ... *hanc ipsam legem NE QUIS IUDICIO CIRCUMVENIRETUR C. Gracchus tulit; eam pro plebem, non in plebem tulit*, vjerojatnim možemo pretpostaviti da je već dvadesetak godina poslije Tubulova slučaja odnosno 123.g.pr.n.e., na prijedlog plebejskog tribuna Gaja Sempronija Grakha, donesena jedna zakonska, ujedno i prva postdecemvirska, odredba koja se ticala pitanja korupcije u onovremenom rimskom pravosuđu. U romanističkoj znanosti, međutim, još uvijek glede *ne quis iudicio circumveniretur* postoji dvojba ne samo o tome je li riječ o samostalnom istoimenom zakonu koji je regulirao slučajeve sudske korupcije⁴⁶ ili o izdvojenoj odredbi hipotetičke *lex Sempronia de sicariis et*

⁴⁴ U tom smislu svjedoči podatak da je optuženi L. Hostilije Tubulo prije suđenja napustio Rim kako bi dobrovoljnim egzilom izbjegao osudu na kapitalnu kaznu. Ciceron, naime, svjedoči da je on putem bio uhvaćen te bačen u zatvor gdje je počinio samoubojstvo trovanjem (*De fin.* 2,16,54; *De nat. deor.* 1,23,63; Ason. *In Scaur.* 23 C; 25); usp. Kelly, *Roman*, str. 34; J. S. Richardson, *The Purpose of the Lex Calpurnia de repetundis*, JRS, LXXVII/1987., str. 11. Glede progresivnog opadanja komicijskog sudovanja te uspostavljanja – kako senatskim mišljenjima tako i plebiscitima – *quaestiones extraordinariae* u pojedinim slučajevima v. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 84-86, 142 i bilj. 469.

⁴⁵ Cic. *Pro Clu.* 55,151; v. također *Brut.* 12,48. Glede kaznenopravne raščlambe cjelokupnog Ciceronova govora v. I. Jaramaz Reskušić, *Ciceronov govor Pro Cluentio: sadržaj optužnice protiv A. Kluencija Habita*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 12, 1/2005., str. 109-54.

⁴⁶ Prema mišljenju A. H. J. Greenidgea (*A History of Rome*, London, 1904., str. 200-1), Gaj Grakho je predložio donošenje dvaju zakona od kojih je jedan zabranjivao rekonstrukciju specijalnih komisija (*quaestiones extraordinariae*) uvrštavanjem sudaca iz redova senatora, a drugi – nazvan *lex ne quis iudicio circumveniat* – propisivao represiju sudske korupcije. Kritizirajući Greenidgea, H. Last (*C. A. H.*, Cambridge, 1966., IX, str. 53-5, 70-2) oblikovao je vrlo koherentnu teoriju prema kojoj je postojao Grakhov zakon koji je obuhvaćao sudsku korupciju, točnije rečeno uzimanje mita u slučajevima iznude (*repetundae*), za što su bili odgovorni samo suci-senatori, a da je Livije Druz (91.g.pr.n.e.; v. *infra*), kao svojevrсни sljedbenik i/ili modernizator Grakhove pravosudne politike, pokušao suce-vitezove podvrgnuti sudskom progonu zbog uzimanja mita barem u slučaju postupaka *repetundis*; slično v. G. Pugliese, *Aspetti giuridici della pro Cluentio di Cicerone*, IURA, XXI, 1970., str. 178. Glede detaljno obrazloženog i vrelima potkrijepljenog te pravno-politički konceptualiziranog mišljenja o postojanju samostalnog Grakhova zakona – *lex Sempronia ne quis iudicio circumveniat* iz 123.g.pr.n.e. – do-

*veneficiis*⁴⁷ ili jednom *caput* regulative Gaja Grakha *de capite civis* odnosno zakona o *provocatio ad populum*⁴⁸ ili pak o tipičnoj formuli *sanctio legis* kaznenih zakona prvi put sadržanoj u Grakhovoj *lex epigraphica repetundarum tabulae Bembinae* iz 123.g.pr.n.e.⁴⁹, već i o tome na koju se vrstu odnosno

nesenog radi sprečavanja nepoštene upotrebe senatorskih sudskih ovlasti, točnije rečeno radi kaznenog gonjenja senatora koji su kao članovi porotnih sudova kovali urotu ili spletkarili ili na bilo koji drugi način osigurali osudu (ne nužno nevinog) optuženika, pa čak i u kapitalnom postupku, v. U. Ewins, *Ne quis iudicio circumvenitur*, JRS, vol. L, 1960., str. 94-101.

⁴⁷ L. Lange (*Römische Alterthümer*, Berlin, 1879., II, str. 664), a slično i P. Willems (*Le Sénat de la république romaine*, Paris, 1883., str. 290-1), tu odredbu pripisuju *lex de sicariis et veneficiis*, zakonu koji je donio G. Grakho, a potom je u istoimeni zakon inkorporirao i Sula, sljedećom čega Willems pretpostavlja da je *quaestio de sicariis* odnosno samostalni kazneni porotni sud mjerodavan za ubojstvo postojao i prije Sulina razdoblja. Glede razgraničenja između preteče, tj. Grakhove *lex Sempronia ne quis iudicio circumvenitur* (niti općeg zakona o sudskoj korupciji niti općeg zakona o ubojstvu) te njezina svojevrstnog sljedbenika, tj. Sulina zakona *de sicariis et veneficiis* kao općeg zakona koji s ubojstvom izjednačuje niz djela (npr. „sudsko ubojstvo“) koja vode ili mogu voditi u smrt iako sam izvršitelj nema direktnog udjela u nasilnom činu, v. Ewins, *Ne quis*, str. 94-6.

⁴⁸ Glede starijeg mišljenja prema kojemu se radilo o jednom zakonu *de provocatione*, treba upozoriti na finu distinkciju između Mommsena (*Röm. Strafrecht*, str. 42, 163, 258 bilj. 1, 633 bilj. 2), koji smatra da je ta odredba bila sadržana u jednom plebiscitu koji je inicirao G. Grakho kako bi se pred narodnom skupštinom sudilo i u slučajevima kažnjivih ponašanja koja je u pravilu rješavao magistrat u okviru svojeg *imperium*, i E. Cuqa (*Leges Publicae*, u: D.S., III/2, str. 1164) koji, izvodeći dokaze iz Ciceronova govora protiv Katiline (IV, 5,10), tvrdi da se radilo o klauzuli (Grakhova zakona o *provocatio*) čija je svrha bila sprečavanje proglašenja smrti nekog rimskog građanina prije negoli se provede propisana skupštinska procedura; v. također A. W. Zumpt, *Das Criminalrecht der römischen Republik*, bd. II, Berlin, 1865.-69., str. 71-8; H. Siber, *Analogie, Amtsrecht und Rückwirkung im Strafrecht des Römischen Freistaates*, Leipzig, 1936., str. 9-11; F. De Martino, *Storia della costituzione romana*, Napoli, 1947., str. 526-7 (s bogatom literaturom u bilj. 193). Premda se u suvremenoj romanističkoj literaturi *lex Sempronia de capite civis* smatra zakonom koji je zabranjivao uspostavu (prema nalogu Senata) kapitalnih izvanrednih *quaestiones* bez prethodne zakonske skupštinske procedure; v. J. L. Strachan-Davidson, *Problems of the Roman Criminal Law*, vol. I, Colorado, 1991. (repr. I. izd. iz 1912.), str. 237-45; B. Santalucia, *Studi di diritto penale romano*, Roma, 1994., str. 182-4), P. Fraccaro (*Sulle „leges iudiciariae“ romane*, u: *Opuscula*, II, Pavia, 1957., str. 271-2) smatra da se citirana odredba – sadržana u Grakhovu zakonu *de capite civis* – odnosila na zloupotrebe sudbene funkcije neovisno o tome je li bila riječ o kapitalnom ili nekom drugom predmetu; usp. mišljenje E. S. Gruena (*Roman Politics and the Criminal Courts, 149-78 B.C.*, Cambridge, 1968., str. 79-105) koji razlikuje navedeni Grakhov zakon od odredbe *ne quis iudicio circumvenitur* kojom taj plebejski tribun i reformator nastoji suzbiti zloupotrebe senatorskih sudbenih ovlasti.

⁴⁹ Polazeći od činjenice da se Ciceron pozivanjem na *lex ne quis iudicio circumvenitur* koristi isključivo kao argumentom kojim će uvjeriti auditorij da regulacija sudske korupcije sadržana kako u Grakhovu tako i u Sulinu zakonu nikada nije predviđala kažnjivost vitezova (kojima je i njegov branjenik pripadao), Fascione (*Aliquem*, str. 30-8) odbacuje ranije teze te drži da se na temelju analize Grakhova *lex repetundarum epigraphica tabulae Bembinae* iz 123.g.pr.n.e. – kako redaka 70-72 o nepropisnom postupanju sudaca i magistrata *cum potestas*

na kakav se sadržaj nedopuštenog odnosno kažnjivog ponašanja spomenuta odredba odnosila. Premda se Ciceronova obrana temeljila na dokazivanju da konjanik-vitez Kluencije Habit (inače optužen za trovanje i podmićivanje) u prethodnom kaznenom postupku, koji se protiv njegova očuha Opijanika bio vodio (74.g.pr.n.e.) pred jednom *quaestio de sicariis*, nije podmitio suce-porotnike da osude optuženoga, govornikovo naglašavanje navodnog podmićivanja zajedno s upotrebom glagola *circumvenire* u kontekstu pozivanja na neimеноvane zakone G. Grakha te Sule u kojima nije bila predviđena kažnjivost pripadnika *ordo equester* (već samo *nobiles*)⁵⁰ moglo bi sugerirati da se zakonska odredba *ne quis iudicio circumveniretur* ponajprije nije bavila sudskom korupcijom kao kažnjivim djelom *per se*, već da je svojom atehničkom širinom supsumirala bilo kakvo *contra* ili *in fraudem legis* ponašanje magistrata ili predsjednika ili članova kaznenih stalnih porotnih sudova (*quaestiones perpetuae*), točnije rečeno senatora, počinjeno s namjerom da se u kapitalnom sudskom postupku osudi, u pravilu nevinog, optuženika i na taj način u političkom smislu izigra pravilna provedba konkretnog zakona, a u pravničko-sudskom smislu onemogućiti ostvarenje njime zaštićenih dobara odnosno pravna sigurnost rimskih građana⁵¹.

Nadalje, fragmentarna i disparatna vrela svjedoče da je mladi i ambiciozni plebejski tribun Marko Livije Druz 91.g.pr.n.e. predložio zakon o sudovima kojim je proširivanjem Senata s 300 novih članova iz redova *equites* odnosno proširivanjem baze za novačenje *iudices* za kaznene porotne sudove, s jedne

ili *cum imperio* tako i onih koji se odnose na pravilno odvijanje suđenja povodom *praevindicatio* (redci 5; 56; 75) – može zaključiti da se promatranj odredbi ne može pripisati usko pravnotehničko značenje, već široko atehničko značenje jedne samozaštitne (modelprocesne) zakonske odredbe koja je bila sadržana u spomenutom Grakhovu zakonu te kasnijim kaznenim zakonima kojima su se uspostavljale pojedinačne *quaestiones*. *Contra*, v. Ewins (*Ne quis*, str. 96-101. Usp. A. N. Sherwin-White, *The extortion procedure again*, JRS, vol. XLII, 1952., str. 46 i bilj. 23), prema čijem mišljenju postoji nekoliko čvrstih razloga zbog koji se Grakhovu *lex Sempronia „ne quis iudicio circumvenitur“* iz 123.g.pr.n.e. ne smije povezivati s *quaestio de rebus repetundis*: prvo, nekoliko presuda predgrakhovskih *quaestio* za iznudu nisu bile osuđujuće, već oslobađajuće; drugo, na temelju Grakhove *lex repetundarum* kazna nije bila kapitalna; treće, sam je Grakho isključio pripadnike senatorske klase iz sudjelovanja u *quaestio de rebus repetundis*. Premda iz autorova izlaganja proizlazi razlikovanje dvaju Grakhovih zakona - *lex Sempronia „ne quis iudicio circumvenitur“* koja se nije odnosila na iznudu i *lex repetundarum* s Tabule Bembine koja nije obuhvaćala primanje mita, on zaključuje da je sučevo prihvaćanje mita bilo predmetom optužbi pred *quaestio de repetundis* i prije donošenja Glaucijeva te Sulina zakona o iznudi.

⁵⁰ V. Cic. *Pro Clu.* 55,148-151; 56,154; glede Ciceronova odnosa prema argumentacijskoj upotrebi takvih „tehnikalija“ v. posebice *Pro Clu.* 44,144; usp. Jaramaz Reskušić, *Ciceronov*, str. 136 i bilj. 72, str. 139-40.

⁵¹ Detaljnije v. Ewins, *Ne quis*, str. 94-101, 107; Pugliese, *Aspetti*, str. 170 i bilj. 25-6; Fascione, *op. cit.*; usp. Santalucia, *Diritto*, str. 123 i bilj. 64; MacCormack, *The Liability*, str. 7; Burdese, *In margine*, str. 64; Scevola, *La responsabilità*, str. 81-2.

strane, te specifičnom dodatnom odredbom o ograničenoj kaznenoj odgovornosti glede precizno određenog oblika sudske korupcije, s druge strane, pokušao riješiti nagomilane političke probleme koji su potresali posljednje stoljeće rimskog republikanskog društva. Premda je Apijanov izvještaj o Druzovu sudbenom zakonu najopširniji, ponajvećma se odnosi na sastav budućih kaznenih porotnih sudova,⁵² te su za naše istraživanje o sudskoj korupciji ključne dvije Ciceronove referencije na *lex* (ili *rogatio*) *Livia iudiciaria*. Na prvom mjestu treba navesti da je Ciceron, braneći 54.-53.g.pr.n.e. pred *quaestio de repetundis* velikog konjaničko-viteškog financijera G. Rabirija Postuma, kao glavni argument iznio činjenicu da se zakon o iznudi (tj. Cezarova *lex Iulia de pecuniis repetundis*) na temelju kojega je njegov klijent bio optužen nije primjenjivao protiv konjanika-vitezova, već isključivo protiv pripadnika senatorskog reda, iscrpno pritom podsjećajući porotnike na žestoki konjaničko-viteški otpor protiv Druzova pokušaja da uvede zakon *si quis ob rem iudicandam pecuniam cepisset*.⁵³ Uzmemo li, uz neodređenu zamjenicu *quis*, u obzir i riječi *quicumque post hanc legem* iz odlomka govora *Pro Rabirio Postumo* u kojemu se Ciceron poziva na ono što je Glaucije često sugerirao narodu kao moguća zastranjenja zbog doslovne zakonske primjene,⁵⁴ jasnim proizlazi da se Druzov zakon nije

⁵² Apijanov je izvještaj (*Bell. Civ.* I,157-161) u romanističkoj literaturi izazvao s jedne strane odbacivanja njegove sheme tako da Strachan-Davidson (*Problems*, II, str. 78-9) temeljem drugih antičkih vrela drži da je Druz izvukao sudove iz konjaničko-viteške pod senatorsku kontrolu bez dodavanja novih članova Senata, a s druge strane oblikovanje vrlo popularne teorije da je Druz predložio osnivanje mješovitog *album iudicis* sastavljenog od senatora i konjanika-vitezova (v. H. Hill, *The Roman Middle Class in the Republican Period*, Oxford, 1952., str. 134; Last, C. A. H., str. 179-80; Ewins, *Ne quis*, str. 104). Budući da se obje teorije spitiču o istu povijesnu činjenicu – ne osiguravaju motiv za kasnije, Senatovo poništenje Druzova zakona o sudovima (zajedno s njegovim ostalim zakonima), treba podsjetiti da su već od *lex Servilia Caepionis* (106.g.pr.n.e.) na svim javnim sudovima uspostavljene mješovite porote sastavljene od senatora i konjanika-vitezova, ali da Druz početkom svog tribunata (zbog prethodnih zakonskih promjena) zatječe *quaestiones perpetuae* podijeljene u dvije grupe – one čije su porote bile miješane (*quaestio de ambitu, q. de sicariis et veneficiis*) i one čije su porote u cijelosti bile konjaničko-viteške (npr. *quaestio repetundarum, q. de maiestate, q. de peculatu*). Polazeći od vjerodostojnosti Apijanova svjedočanstva, a posebice uzimajući u obzir sudske postupke pred politički najosjetljivijim *quaestiones* (npr. postupak *de repetundis* protiv R. Rufa, 92.g.pr.n.e.), mogli bismo prihvatiti E. J. Weinribovu (*The judiciary law of M. L. Drusus*, Historia, bd. XIX, 1970., str. 414-9, 426-35, 443) rekonstrukciju *lex Livia iudiciaria* – Druz je porote kaznenih sudova koji se bave iznudom, izdajom i pronevjerom učinio isključivo senatorskima, a porote preostalih *quaestiones* ostavio mješovitima, pritom njihove konjaničko-viteške članove izloživši kaznenom gonjenju temeljem odredbe o podmićivanju (v. *infra*). Glede mišljenja da je cilj Druzova zakona, štoviše, bio spriječiti da pripadnici *equester ordo* upravljaju bilo kojom budućom *quaestiones*, v. Gruen, *Roman*, str. 206-14; Santalucia, *Studi*, str. 194-5; Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 91-4 i bilj. 304.

⁵³ V. Cic. *Pro Rab. Post.* 7,16; glede iscrpnog opisa tog otpora v. §§ 14-18.

⁵⁴ V. Cic. *Pro Rab. Post.* 7,14.

odnosio samo na titulare *potestas* ili *imperium*, već da je obuhvaćao sve one koji su bili povezani s *res iudicanda*, točnije rečeno i one koji su potjecali iz reda konjanika-vitezova. Ono što je još važnije, taj Ciceronov govor svjedoči da je Druzov zakon prvi put uveo primanje novca (*pecuniam accipere*) kao novi (premda stari odnosno decemvirski) i objektivnim kriterijima određeni oblik sudske korupcije. Pridodamo li tome činjenicu da je Ciceron, 12 godina prije, u obrani konjanika-viteza A. Kluencija Habita iskoristio isti povijesni *exemplum*⁵⁵, upućujući i tom prilikom samo na odredbu Druzova zakona usmjerenu protiv *ei qui rem iudicassent*, točnije rečeno *iudices* koji u obavljanju sudačke dužnosti prime novac,⁵⁶ s izvjesnošću možemo zaključiti da je *lex Livia iudiciaria* učinila mogućim optužiti *equites* – bilo kao magistrata bilo kao suca odnosno člana bilo kojeg kaznenog stalnog porotnog suda – u slučaju da primi novac za donošenje bilo kakve (uključujući i nekapitalne) presude u kaznenim postupcima *per quaestiones*.⁵⁷ Stoga se čini da Druzova *lex Livia iudiciaria* nije bila proširenje Grakhove odredbe *ne quis iudicio circumveniatur*, već ograničavanje represije sudske korupcije kako s obzirom na počinitelje – samo konjanici-vitezovi (ne i senatori) – tako i s obzirom na sadržaj sudačkog kažnjivog ponašanja – samo primanje novca (ne i druga, grakhovska nedopuštena ponašanja).⁵⁸ I na kraju, otvorenim ostaje pitanje je li Druz, pokušavajući uvesti novu *quaestio* radi procesuiranja konjanika-viteza koji bi kao sudac primio novac *ob rem iudicandam*, imao u vidu praksu koju je Ciceron u *Pro Cluentio* podveo pod Grakhovu zakonsku odredbu *ne quis iudicio circumveniatur*.⁵⁹

Deset godina nakon Druzova neuspjelog pokušaja inovacije,⁶⁰ Sulina je *lex Cornelia de sicariis et veneficis* (81.g.pr.n.e.), prema Ciceronovim riječima u obrani spomenutog konjanika-viteza A. Kluencija Habita

⁵⁵ Glede ilustracije Ciceronova, u obranu Licinija Murene, vještog (i u smislu dekontekstualiziranog i/ili segmentiranog) iskorištavanja povijesnog *exemplum* kao jednog od antički potvrđenih (iz bilj. 5 ovog članka) moćnih oružja u govornikovu retoričkom arsenalu v. J. H. D'Arms, *Pro Murena 16 and Cicero's Use of Historical Exempla*, Phoenix, 26/1972., str. 82-4.

⁵⁶ V. Cic. *Pro Clu.* 56,153; glede potpunog argumenta, v. §§ 143-158.

⁵⁷ Glede tumačenja kaznenopravnog dometa tog zakona v. Ewins, *Ne quis*, str. 104-6; Gruen, *Roman*, str. 208-10; Fascione, *Aliquem*, str. 39-43; Santalucia, *Studi*, str. 194-5 i bilj. 140; Scevola, *La responsabilità*, str. 83-4 i bilj. 45.

⁵⁸ Usp. Weinrib, *The judiciary*, str. 421-6; Fascione, *Aliquem*, str. 41; glede teze o opsežnom zakonu protiv sudske korupcije v. E. Gabba, *Osservazioni sulla legge giudiziaria di M. Livio Druso*, u: *Esercito e società nella tarda repubblica romana*, Firenze, 1973. (repr. iz 1956.), str. 383-5, 389-90; Gruen, *Roman*, str. 209; Ewins, *Ne quis*, str. 106.

⁵⁹ V. Cic. *Pro Clu.* 56,150-4; usp. Ewins, *Ne quis*, str. 106.

⁶⁰ Vrela svjedoče o političkim i pravnim razlozima zbog kojih je Druzov zakon o sudovima (zajedno s njegovim cjelokupnim zakonodavstvom) propao i prije završetka njegova mandata, a mladi tribun uskoro ubijen. Tako na političkom planu ne samo da su *patres* bili neskloni proširenju Senata odnosno stvaranju *equestri loco* nego su i samu klasu *equestres*

*Iubet lex ea, qua lege haec quaestio constituta est, iudicem quaestionis cum eis iudicibus, qui ei obvenerint ... quaerere de veneno. I quem quaerere? infinitum est. QUICUMQUE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABUERIT, DEDERIT. Quid eademplex statim adiungit? Recita. DEQUE EIUS CAPITE QUAERITO. Cuius? qui coierit? Convenerit? non ita est. Quid ergo est? dic. QUI TRIBUNUS MILITUM LEGIONIBUS QUATTUOR PRIMIS QUIVE QUAESTOR, TRIBUNUS PLEBIS. Deinceps omnes magistratus nominavit. QUIVE IN SENATU SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tum? QUI EORUM COIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QUO QUIS IUDICIO PUBLICO CONDEMNARETUR.*⁶¹

koje potvrđuju i odgovarajući odlomci (premda natopljeni ekstenzivno-aplikativnom interpretacijom) kasnoklasične jurisprudencije,⁶² propisivala kaznenu

potresali unutrašnji sukobi izazvani poglavito zbog toga što Druzov zakon nije predviđao normativna rješenja glede odabira njihovih ekspanenata za upis u novi registar senatora (v. Apijan, *Bell. Civ.* 1,35,158; §161; Cic. *Pro. Clu.* 56,153; Vell. Pat. II,13; Liv. *perioch.* 71). Pravni razlozi neuspjeha leže u činjenici što je Druzovom inovacijom ne samo prvi put uvedena kaznena odgovornost konjaničko-viteških sudaca već i objektivnim kriterijima određena u slučaju primanja mita; detaljnije v. Weinrib, *The judiciary*, str. 435-43; usp. Fascione, *Aliquem*, str. 40-1.

⁶¹ Cic. *Pro Clu.* 54,148; v. također 47,144; 47,156. Glede važnosti tog govora kao jedinog onovremenog i valjanog dokaza o tekstu posljednjeg, šestog poglavlja – o korupciji odnosno o *sudskom ubojstvu* – Sulina zakona *de sicariis et veneficis* iz 81.g.p.r.n.e. v. J. Kirby, *The Rhetoric of Cicero's pro Cluentio*, Amsterdam, 1990., str. 8-10; J.-L. Ferrary, *Lex Cornelia de sicariis et veneficis*, Athenaeum, 79/1991., posebice str. 426-32; A. M. Riggsby, *Crime and Community in Ciceronian Rome*, Austin, 1999., str. 52-4; Jaramaz Reskušić, *Ciceronov*, str. 126, 129-40. Glede metaforičko-literarnog značenja te široke primjene izraza *judicial murder* v. E. Wistrand, *Sallust on Judicial Murders in Rome. A Philological and Historical Study*, Göteborg, 1968., posebice str. 9-20.

⁶² U tom smislu Marcijanov odlomak 14. knjige Institucija, sadržan u D. 48,8,1 pr.-1, pokazuje da je još u Justinijanovo doba zadržan, ako ne sam oblik, a ono barem duh Sulina zakona prema kojemu se korupcija odnosila na sam vrh pravosuđa. Premda se prema Marcijanovu odlomku kazneno moglo goniti magistrata ili predsjednika sudbenog vijeća (*iudex quaestionis*) koji je djelovao s ciljem podizanja lažne optužnice odnosno kako bi se osudila nevinna osoba, kao i onoga koji s istom svrhom dade lažni svjedočki iskaz (usp. Paul. *Sent.* 5,23,1 = *Coll.* 1,2,1), valja istaknuti da je najbliži Ciceronovu svjedočanstvu nastavak fr.1 prema kojemu se mogao goniti magistrat ili predsjednik sudskog vijeća koji bi primio novac *ut publica lege reus fieret*, tj. radi uvrštavanja osumnjičenika u službeni popis optuženika kojima se na temelju učinjene *nominis receptio* ima suditi u kapitalnom postupku. Glede Cuicijusova ispravka Marcijanova glagola *convenire* u lingvistički klasičniji glagol *circumvenire* kao dokaza jurisprudentova gubitka senzibiliteta za dvojak aspekt problema korupcije koji je nastajao u povijesti pripadajućeg kasnorepublikanskog zakonodavstva v. Fascione, *Aliquem*, str. 45; Ferrary, *Lex*, str. 429-30. Za ostala klasična pravna vrela koja svjedoče o višestrukom proširenju primjene Sulina zakona glede sučeve odgovornosti za primanje mita v. I. Jaramaz Reskušić, *Odgovornost suca u rimskom pravu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 19, 1/2012., str. 327-8.

odgovornost, točnije rečeno izricanje kapitalne kazne u *quaestio de sicariis*⁶³ za magistrata odnosno senatora kao predsjednika ili člana porotnog suda koji bi se udružio ili skovao zavjeru odnosno urotu s namjerom da se u kapitalnom postupku protiv nedužne osobe ishodi osuđujuća presuda u *iudicium publicum* te u tu svrhu primio novac.⁶⁴ Pritom treba naglasiti da iz nastavka citiranog odlomka Ciceronova govora još jasnije proizlazi da je Sula regulirajući pitanje subjekta-počinitelja djela sudske korupcije različito od odredaba koje su se glede tog pitanja odnosile na trovanje (*veneficium*), a sukladno s *ratio* pret-hodnog (Grakho-Druzova) zakonodavstva, ne samo precizno nabrojio rimske službujuće magistrature – od najnižeg, tj. vojničkog tribuna do onog najvišeg, tj. plebejskog tribuna – te izričito naveo senatore (ne i vitezove) kao osobe podložne optužbi za sudsku korupciju, već isključio kažnjivost povodom *coitio quivis de populo* odnosno protuzakonitog (za optuženika smrtonosnog) roče-nja osoba koje ne obnašaju magistratsku vlasti ili nemaju *potestas*. Budući da je Sulin zakon samostalnim kaznenim djelom proglasio samo sudsku korup-ciju u obliku primanja novca (*pecuniam accipere ob iudicandum*) počinjenog od osoba na samom vrhu rimskog sudstva i politike radi donošenja kapitalne osude,⁶⁵ moglo bi se zaključiti da je zakon bio rezultat dvokomponentne gene-

⁶³ Premda zbog jedinstvene prirode Sulina zakona – koji doduše objedinjuje dva načina ubojstva (bodežom i otrovom) te im dodaje sudsku korupciju – nije postojala zakonska osnova diobe na dvije *quaestio*, zbog učestalosti ubojstava uobičajila se praksa da istodobno zasjeda nekoliko kvestora povodom provedbe tog zakona, a pritom M. C. Alexander (*The Case for Prosecution in the Ciceronian Era*, Ann Arbor, 2004., str. 187-8) smatra da se sekcija *de sicariis* bavila ubojstvima javnog značaja, dok se sekcija *de veneficis* bavila ubojstvima tzv. kućnog tipa. A slijedom autorova zaključka da je dodjeljivanje Kluencijeva slučaja Kv. Vokoniju, koji je bio predsjedatelj *quaestio de veneficis*, potvrda o optužbi za trovanje kao glavnoj optužbi kojoj je ona za korupciju samo pridodana (v. također Riggsby, *Crime*, str. 54-5), moglo bi se pretpostaviti da bi optužba za sudsku korupciju bila iznesena pred *quaestio de sicariis*.

⁶⁴ V. Ewins, *Ne quis*, str. 96; Fascione, *Aliquem*, str. 43-6; MacCormack, *The Liability*, str. 8 i 10; Burdese, *In margine*, str. 64; Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 96-7, 153-9.

⁶⁵ Radi rasvjetljavanja mehanizma podmićivanja sudaca – individualne i ekonomski zadovoljavajuće novčane isplate broju porotnika potrebnom za postizanje većinskog mišljenja – najplastičnijim se čine posebice Ciceronova svjedočanstva koja se tiču tzv. *iudicium Iunianum*. Bio je to porotni sud, na čelu s pretorom Gajem Junijem i s 32 porotnika senatorskog statusa, koji je 74.g.pr.n.e., povodom Kluencijeve optužbe za trovanje, a na temelju Sulina zakona *de sicariis et veneficis*, osudio njegova očuha Stacija Albija Opijanika. Unatoč oprečnosti Ciceronovih tvrdnji, moglo bi se zaključiti da je sud bio podmićen: naime, G. E. P. Stajen dobio je 640.000 sestercija od Opijanika da ih podijeli zajedno s ostalih 16 porotnika radi izglasavanja oslobađajuće presude (Cic. *Pro Clu.* 65-77), ali ga je (temeljem naknadnog dogovora s Kluencijem) zatajio te suce prevarene obećanjem mita okrenuo protiv Opijanika (Cic. *Pro Clu.* 26,71-2; 29,78; Cic. *in Verr.* I, 39; glede osude v. Cic. *Pro Caec.* 10,28-29; *Pro Clu.* 38,105; 38,107); glede Ciceronova odgovora na pitanje tko je podmićio porotnike v. također *Pro Clu.* 17-25; glede ostalih vrela v. Alexander, *Trials*, str. 75-6 (br. 149); usp. M. Jehne, *Die Beeinflussung von Entscheidungen durch „Bestechung“: Zur Funktion des ambitus in der römischen Republik*,

ze nužnosti represije korupcije uopće te sadržavao kako antičku (grakhovsku) koncepciju korupcije kao nepoštovanja provedbe ili sadržaja mjerodavnog zakona tako i moderniju (druzovsku) koncepciju korupcije koja, nadilazeći nastojanje da se zaštiti samo prekršena norma, bolje odražava stvarnost te izaziva represiju sudske korupcije kao kaznenog djela *per se*.⁶⁶ Osim toga, uzmemo li u obzir, s jedne strane da je primarna svrha tog zakona bila gonjenje i kažnjavanje članova naoružanih bandi (*sicarii*) koje su bile u službi suprotstavljenih političkih grupa odnosno uspostava poretka javne sigurnosti nakon nemirnih godina građanskog rata, a represija ubojstva počinjenog oružjem ili otrovnim tvarima tek njegova sekundarna svrha, a s druge strane činjenicu da je Sula iste godine s *lex Cornelia iudiciaria* sudbena vijeća svih *quaestiones perpetuae* ponovo vratio u ruke senatora,⁶⁷ razumljivom postaje činjenica da su tim organskim zakonom odnosno njime uspostavljenim stalnim porotnim sudom (*quaestio de sicariis et veneficis*) bila obuhvaćena i raznovrsna nedopuštena ponašanja – poput opisane sudske korupcije – koja su indirektno uzrokovala smrt rimskog građanina te zbog osobite težine predstavljala opasnost za svekoliki društveni mir kažnjivu kapitalnom kaznom.⁶⁸ Na kraju bi se, uvažavajući dosadašnje znanstvene interpretacije Sule kao enigmatskog pragmatika te njegovih političko-pravnih motiva i ciljeva,⁶⁹ moglo zaključiti da se izložena regulacija represije sudske korupcije pokazuje kao svojevrsan instrument pravne kontrole političke odrednice predsjednika i članova porotnih kaznenih sudova i kao takva uklapa u njegov program restauracije senatorske oligarhije

Historia, 96/1995., posebice str. 74-5. Glede daljnje sudbine 32 suca tzv. Junijeva suda, vrela svjedoče da su devetorica među sucima koji su glasovali za osuđujuću presudu protiv Opijanika bili osuđeni, ali pritom samo petorica (M. Akvilije, Ti. Guta, Gn. Egnacije i P. S. Scevola osuđeni, a G. Fidikulanije Falkula oslobođen) zbog primanja mita u tom slučaju, v. Jaramaz Reskušić, *Ciceronov*, str. 118-9. posebice bilj. 31; glede specifičnosti *repetundae* postupka protiv P. S. Scevole v. Alexander, *op. cit.*, str. 85 (br. 172); Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 109 i bilj. 368; usp. *infra*.

⁶⁶ Time je, smatra Fascione (*Aliquem*, str. 45-6), počelo oblikovanje sustava kontrole (posebice magistrata kao predsjednika odgovarajuće *quaestio*) političke svrhe ciljano pokrenutih postupaka pred kaznenih porotnih sudovima.

⁶⁷ V. Vell. Pat. II, 32,3; Tac. *Ann.* 11,22,6; Ps. Ason. 189,12,13; Cic. *in Verr.* I, 16; 30; 37; glede novog načina izbora članova sudbenog vijeća te njihova glasovanja v. Gruen, *Roman*, str. 255-8; Jones, *The Criminal*, str. 59, 67-9; Pugliese, *Diritto*, str. 277; Santalucia, *Studi*, str. 196 i bilj. 143.

⁶⁸ Detaljnije v. J. D. Cloud, *The primary purpose of the lex Cornelia de sicariis*, ZSS, 86/1969., posebice str. 258-75; Santalucia, *Studi*, str. 118-22; Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 96-7.

⁶⁹ V. J. Carcopino, *Sylla ou la Monarchie Manquée*, Paris, 1931., str. 241 i dalje; E. Valgiglio, *Silla e la Crisi Repubblicana*, Florence, 1956., str. 201-7, 225-33; C. Meier, *Res Publica amissa*, Wiesbaden, 1966., str. 222-8, 235-66; Gruen, *Roman*, str. 249-78; A. Cotterell, *The Pimlico Dictionary of Classical Civilizations*, London, 1998., str. 385-7; Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 92-103.

kojemu je svrha stabilni poredak i samoobnavljajući mehanizam upravljanja rimskom republikom.

Na ovom se mjestu svakako treba osvrnuti i na pitanje obuhvaćanja represije sudske korupcije republikanskim zakonima o iznudi (*leges repetundarum*). Naime, Ciceronovi obrambeni govori *Pro Rabirio Postumo* i *Pro Cluentio* kao i njegov govor optužbe protiv Gaja Vera⁷⁰ svjedoče da je najkasnije Sulinim zakonom *de repetundis* iz 81.g.pr.n.e.⁷¹ (ako ne već i ranijom *lex Servilia Glauciae* iz 104.g.pr.n.e.)⁷² djelovanje senatora koji bi kao član stalnog sudbenog vijeća primio novac radi izricanja osude (*ob rem iudicandam pecuniam accipere*) u kaznenom postupku – glede kojeg se čini da nije nužno morao biti kapitalne prirode – bilo obuhvaćeno s *crimen repetundarum* u značenju otimanja ili iznuđivanja imovine počinjenog na bilo koji način ili bilo kojim sredstvom od strane bivših rimskih magistrata (ili njihovih sinova) na štetu rimskih saveznika ili naroda pod rimskom vlašću te podložno procesuiranju u okviru

⁷⁰ Cic. *Pro Rab. Post.* 4,8-11 (... *persequi ab eis ad quos ea pecunia quam is ceperit qui damnatus sit pervenerit* ...); 36-7; *Pro Clu.* 37,104; 41,113-4; 36,100; 36,102; 41,115-6. V. također govor protiv Vera u kojemu Ciceron kao optužitelj, iznoseći brojna protupravna djela tog zloglasnog upravitelja Sicilije, izričito navodi i jedan sudski postupak u kojemu je Ver kao sudac primio novac ne samo od tužitelja nego i od optuženika (*in Verr.* IIa,2,32,78; IIa,3,88,206); usp. *in Verr.* I,13,37-8; II,11,69-81; II,11,119-120; II,3,156. Glede tumačenja Ciceronovih svjedočanstava o *repetundae* i pripadajućim (posebice Sulinom) zakonima v. F. Pontenay de Fontette, *Leges repetundarum*, Paris, 1954., posebice str. 87-105; Scherwin-White, *The extortion*, str. 45-7; Ewins, *Ne quis*, str. 98-100; F. Serrao, *Classi partiti e legge nella repubblica romana*, Pisa, 1974., str. 217-9; MacCormack, *The Liability*, str. 8; Scevola, *La responsabilità*, str. 84-5 i bilj. 46.

⁷¹ Za razliku od ranijih republikanskih *leges repetundarum*, važnost Sulina zakona leži kako u činjenici da je pravo optužbe pridržano bilo kojem rimskom građaninu (ne samo neposredno zainteresiranom) tako i u činjenici da je ublažio raniju regulaciju kaznene mjere, točnije rečeno Grakhovim zakonom (*lex Acilia* iz 123/122.g.pr.n.e.) propisanu kaznu *in duplum* vrijednosti *pecunia capta* reducirao je na novčanu kaznu u jednostrukom iznosu otete imovine. Detaljnije v. F. Serrao, s.v. *Repetundae*, NNDI, sv. XV, Torino, 1968., str. 459-60; isti, *Classi*, str. 207-25; G. Pugliese, *Diritto penale romano*, parte IV, u: Arangio-Ruiz, V. – Guarino, A. – Pugliese, G., *Il diritto romano: la costituzione – caratteri, fonti – diritto privato – diritto criminale*, Roma, 1980., str. 291-2; Santalucia, *Studi*, str. 197-8 i bilj. 148; Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 86-90, 96, 159-63 i bilj. 515; *contra* v. starije mišljenje: Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 730 i bilj. 2-3; Strachan-Davidson, *Problems*, vol. II, str. 6-7.

⁷² V. eksplicitno u Cic. *Pro Rab. Post.* 4,9: ... *quot fuit non modo in Cornelia sed etiam ante in lege Servilia* ... Premda je sigurno da je Sulinim ponovnim vraćanjem senatora na mjesta *iudices* sučevo prihvaćanje mita bilo (i to vrlo često) predmetom optužbe iznesene pred *quaestio de repetundis* ili pred *quaestio de sicariis*, Tubulov slučaj (posebice njegov bijeg) pokazuje da je već 141.g.pr.n.e. djelovanje *pecunia capta ob rem iudicandam* smatrano nedopuštenom odnosno kažnjivom društvenom pojavom koju je Senat sankcionirao izvanrednom istragom (v. *supra*). Glede argumentacije teze da je kažnjavanje primanja novca radi donošenja sudske presude bilo propisano već s *lex Servilia Glauciae* v. A. W. Lintott, *The leges de repetundis and Associate Measures Under the Republic*, ZSS, 98/1981., str. 191-5.

quaestio de rebus repetundis kao i novčanom kažnjavanju u jednostrukom iznosu otete imovine. Premda je Sula u svojim naporima oko restauriranja senatorskog sustava sastav stalnih sudbenih vijeća povjerio – još uvijek dvojbeno donošenjem jednog općeg *lex iudiciaria* ili promatranog *lex repetundarum*⁷³ – isključivo senatorima, njihova kontrola nad *quaestiones* zadržala se tek desetak godina, točnije rečeno do donošenja *lex Aurelia iudiciaria* (70.g.pr.n.e.) koja je predviđala formiranje sudbenih vijeća od senatora, s jedne strane, te podjednako broja pripadnika *equites* i *tribuni aerarii*, s druge.⁷⁴ A budući da je u svemu ostalom Sulin zakon o iznudi ostao na snazi sve do Cezarove *lex Iulia de pecuniis repetundis* (59.g.pr.n.e.), čija primjena, kao što ćemo pokazati, potvrđuje oživotvorenje kornelijanske zakonske odredbe *quo ea pecunia pervenerit*, mogli bismo zaključiti da je zaživjela njime obuhvaćena represija sudske korupcije čije se, međutim, polje primjene u međuvremenu bilo protegnulo na pripadnike triju spomenutih društvenih skupina kao potencijalne počinitelje *crimen repetundarum* proširenog sadržaja.⁷⁵

Naime, na temelju raščlambe mnogobrojnih svjedočanstava, kako literarnih (ponajvećma Ciceronovih) iz kasnorepublikanskog razdoblja⁷⁶ tako i pravnič-

⁷³ Premda se Pontenay de Fontette (*Leges*, str. 88-9; v. također C. Nicolet, *L'Ordre équestre à l'époque Républicaine (312-43 av. J.-C.)*, I, Paris, 1966., str. 573-80) poziva na svjedočanstva Veleja Paterkula (II,32), Tacita (*Ann.* XI,22), Apijana (*Bell. Civ.* 1,100) te posebice Cicerona (*in Verr.* Ia,13,37; IIa,2,31,77; *Pro Clu.* 20,55; *Pseudasc.* str. 218), smatramo da nedostupnost teksta *lex Cornelia iudiciaria* odnosno stanje vrela još uvijek ne omogućuje konačan odgovor glede postojeće dvojbe o zakonskom temelju Suline reforme stalnih sudbenih vijeća.

⁷⁴ Detaljnije v. Pontenay de Fontette, *Leges*, str. 89-90, 100-2; Serrao, *Classi*, str. 218-9; E. S. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic*, Berkeley – Los Angeles – London, 1995, str. 28-35.

⁷⁵ Glede sudbenih postupaka povodom *repetundae* vođenih prema Sulinu zakonu v. Aleksander, *Trials*, str. 67 (br. 131), str. 69 (br. 135), str. 70-1 (br. 139-140), str. 73 (br. 144), str. 79 (br. 158), str. 84-94 (br. 170; br. 172; br. 174; br. 176-177, br. 181-182; br. 186), str. 97-8 (br. 192; br. 195), str. 103-4 (br. 205-206), str. 106 (br. 212), str. 112 (br. 225), str. 122-3 (br. 247 ?); detaljnije o takvim postupcima protiv M. Fonteja (69.g.pr.n.e.) te protiv L. V. Flaka (59.g.pr.n.e.) v. isti, *The Case for the Prosecution in the Ciceronian Era*, Ann Arbor, 2002., str. 59-97; usp. Gruen, *The Last*, str. 525 (glede slučaja Kv. Kalidija osuđenog /77.g.pr.n.e./ *de repetundis* zbog teške sudske korupcije), str. 526-7 (glede neuspješnih suđenja protiv K. Fidikulanija Falkule kojemu se, nakon suđenja /74.g.pr.n.e./ pred *iudicium populi* zbog nezakonitog upisa u listu porotnika *iudicium Iunianum* /iste godine; v. *supra*/, sudilo drugi put /73.g.pr.n.e./ temeljem Suline *lex repetundarum* zbog uzimanja mita za osuđivanje S. A. Opijanika), str. 530-1 (glede slučaja P. Septimija Scevole osuđenog *de repetundis* /72.g.pr.n.e./ uz ostale povrede i zbog toga što je kao porotnik /također član *iudicium Iunianum*, v. *supra*/ primio mito radi osude spomenutog Opijanika).

⁷⁶ V. Cic. *Pro Sest.* 64,135; *In Vatin.* 12,29; *Pro Rab. Post.* 4,8; 5,11-12; *In Pis.* 16,37; 21,50; 37,90; 50; 61; 90-1; *De dom.* 9,23; *De prov. cons.* 4,7; *Ad fam.* 2,17,2; 2,7,4; 5,20,2; 5,20,7; 8,8,3 (gdje M. Cecilije Ruf u dopisivanju s Ciceronom spominje da zakon ima čak 101 poglavlje); *Ad Att.* 5,10,2; 5,16,3; 5,21,5; 6,7,2; *Pro Flacco* 9,21; 33,82; glede ostalih kasnorepublikanskih vrela koja se odnose na sudbene postupke *de repetundis* vođene u razdoblju od 59.g.

kih (posebice Macera i Marcijana) iz kasnijeg, klasičnog razdoblja, a sabranih u Justinijanovim Digestama,⁷⁷ proizlazi da je Cezarova, direktno nesačuvana, *lex Iulia de pecuniis repetundis* svojim opsežnim i minuciozno razrađenim sadržajem (a pokazalo se i trajnog učinka) posebno predvidjela sudsku korupciju shvaćenu u smislu iznuđivanja novca radi obavljanja ili neobavljanja sudbenih te s njima najuže povezanih administrativnih funkcija, kako u javnim tako i u privatnim postupcima.⁷⁸ Pritom je bila zadržana kornelijanska novčana – kao glavna i javnopravna – kazna u jednostrukom iznosu (*in simplum*) oduzete imovine (*pecunia capta*),⁷⁹ ali ponovo (kao i u ranijim *repetundae* zakonima)

do 4.g.pr.n.e. (kada je donesen *sc Calvisianum* koji predviđa izmjenu procedure i blaže kažnjavanje povodom /vjerojatno lakših slučajeva/ *repetundae*: naime, 4.g.pr.n.e. razdvojen je građanski – kratak i jeftin – postupak vođen pred sudbenim vijećem *recuperatores* sastavljenim od petorice senatora radi *res repetere pecunia capta*, odnosno obeštećenja provincijalaca kao žrtava, od kaznenog postupka koji je u slučaju težih /posebice kapitalnih/ slučajeva *repetundae* mogao rezultirati *cognitio* od strane Senata ili procesom pred *quaestio de repetundis*, v. *Ed. ad Cyrenenses* II,90-91; II,30-31; detaljnije v. A. N. Sherwin-White, *Poena legis repetundarum*, u: *Papers of the British School at Rome*, 17/1949., posebice str. 14-17; Serrao, *Classi*, str. 223; Lintott, *The leges*, str. 206-9), v. Pontenay de Fontette, *Leges*, str. 108-113; usp. Aleksander, *Trials*, str. 120-1 (br. 244), str. 128-9 (br. 263), str. 143-5 (br. 295), str. 148 (br. 303), str. 149 (br. 305), str. 163-5 (br. 336-340); detaljnije o *repetundae* postupcima vođenim temeljem Cezarova zakona protiv M. E. Skaura (sredinom 54.g.pr.n.e.) te protiv Rabirija Postuma (krajem 54. i početkom 53.g.pr.n.e.) v. isti, *The Case*, str. 98-118.

⁷⁷ V. D. XLVIII,11,1-9: *De lege Iulia repetundarum*. V. također Paul. *Sent.* 5,28(A),2 (*Lege repetundarum tenetur quicumque in curia vel concilio auctor fuerit honoribus praesidi comitibusue eius decernendis decretumue super ea re fecerit faciendumue curaverit.*) = *Pauli Sent. Frag. Leid.* 2; glede tog jedinog Paulova komentara Cezarova zakona kao dokaza da je kasnoklasična jurisprudencija primijenila pravila tog zakona i prilikom regulacije odgovornosti tadašnjih sudbenih organa u slučaju korupcije v. F. Serrao, *Il frammento leidense di Paolo*, Milano, 1956., str. 24, 118-20; Lintott, *The leges*, str. 204-5. Usp. carske konstitucije nastale u razdoblju od 4. st. (točnije od najstarije koja datira iz 382.g.) nadalje sadržane u *Cod. Iust.* IX, 27: *Ad legem Iuliam repetundarum*.

⁷⁸ Detaljnije v. Pontenay de Fontette, *Leges*, str. 107-18; Serrao, *s.v. Repetundae*, str. 459-60; isti, *Classi*, str. 219-23; Fascione, *Aliquem*, str. 46-7, 49, 51-2; Lintott, *The leges*, str. 202-12; Gruen, *The Last*, str. 239-43; C. Venturini, *Concussione e corruzione un intreccio complicato*, u: *Atti del Convegno internazionale su corruzione, repressione e rivolta morale nella tarda antichità*, Catania, 11-13 dicembre 1995., Catania, 1999., posebice str. 323-8.

⁷⁹ S obzirom na činjenicu da je Cezar zakonskom propisao novčanu kaznu (*poena legis*) estimatornog karaktera, tj. u jednostrukom iznosu primljenog novca kao prouzročene štete, čiju su procjenu nakon osude pred stalnim porotnim kaznenim sudom (*quaestio de repetundis*) provodili *recuperatores* u odvojenom postupku (*lis aestimata*) hibridnog, građanskokaznenog, karaktera (v. J. Kranjc, *Kaznovanje in kazne v rimskem kazenskem pravu*, Zbornik znanstvenih razprav, 47/1987., posebice str. 28-9; Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 160-1), MacCormack (*The Liability*, str. 15-6) opravdanim postavlja pitanje pravne prirode novčane kazne te pruža dvojak odgovor: ili je osoba oštećena (npr. osuđenik) ponašanjem korumpiranog suca (nikako osoba koja je podmitila suca) imala pravo na dio novčanog iznosa ili je cjelokupni iznos kazne bio tretiran kao svojevrsna jamčevina prema rimskoj republici.

akcesornom kaznenom mjerom propisana i *infamia* s kojom su bile povezane raznovrsne političko-pravne konzekvencije, poput nemogućnosti osuđenikova izbora na javne dužnosti/službe te uklanjanje iz njih (magistrature ili Senata) što je supsumiralo njegovu nesposobnost biti svjedokom, sucem ili zastupnikom u sudskom postupku.⁸⁰ A uzimajući u obzir kasnija pravna vrela, koja potvrđuju da je *lex Iulia repetundarum* zadržala vrstu i karakter kornelijanske kazne te dodatno precizirala sadržaj već propisivane infamije, smatramo da

Smatramo, međutim, da tri nedvojbeno podatka sadržana u kasnorepublikanskom kompleksu sukcesivno donošanih *leges repetundarum* (uzimajući u obzir i privatnopravnu, penalnu *actio quod metus causa* kojom je, već od 80.g.pr.n.e., davatelj mita pod protupravnim prijetnjom sile mogao tražiti povrat danog in *quadruplum* u roku od godine dana; v. Cic. *Ad Quint.* 1,1,7,21; in *Verr.* II, 3,65,152; usp. Plescia, *Judicial*, str. 63. Glede pravne sudbine i utjecaja te tužbe na daljnji razvoj *crimen repetundarum*, v. Venturini, *Concussione*, str. 316-9, 326-8), potvrđuje se javnopravni karakter novčane kazne predviđene Cezarovim zakonom *de pecuniis repetundis*: prvo, već su odredbe *lex Sempronia repetundarum* Gaja Grakha (123.g.pr.n.e.), u odnosu prema ranijim *repetundae* zakonima, svjedočile o promijenjenom odnosno kaznenom karakteru *repetundae* postupka te javnom karakteru propisane novčane kazne (posebice v. retke 3-6 te 58-59 sadržane na *tabulae Bembiniae*); drugo, *lex Acilia repetundarum fragmenti Tarentini* (111.g.pr.n.e.) svjedoče jedino o dodjeljivanju rimskog građanstva oštećenim provincijalcima, točnije Latinima, u slučaju pozitivnog ishoda postupka povodom iznude (v. Serrao, *Classi*, str. 215-7; glede konkretnih slučajeva v. Cic. *Pro. Balb.* 24,54; za ostale slučajeve v. Jaramaz-Reskušić, *op. cit.*, str. 161-3); i treće, prema Cezarovom zakonu optužbu je mogao podići bilo koji rimski građanin *rei publicae causa*, a oštećeni su se provincijalci pred sudom mogli pojaviti samo kao svjedoci (v. Pontenay de Fontette, *Leges*, str. 108-13; usp. mišljenje Venturinija *op. cit.*, str. 321-3/ prema kojemu su, kako proizlazi iz Cic. *Pro Clu.* 116, oštećenici-svjedoci u slučaju optuženikove osude mogli podijeliti novčanu kaznu utvrđenu u pomoćnoj, od sudaca često zanemarivanoj, *litis aestimatio*). Glede starijeg mišljenja o kazni u četverostrukom iznosu v. P. Kleinfeller, *s.v. Repetundarum crimen*, RE, bd. V, Stuttgart, 1905., col. 608; G. Rotondi, *Leges publicae populi Romani*, Milano, 1912., str. 389.

⁸⁰ V. Svet. *Caes.* 43 (*repetundarum convictos etiam senatu movit*); Marc. u D. 1,9,2 (*Cassius Longinus non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem senatu motus nec restitutus est, iudicare vel testimonium dicere, quia lex Iulia repetundarum hoc fieri vetat*); Vel. Sat. u D. 48,11,6,1 (*Hac lege damnatus testimonium publice dicere aut iudex esse postulare prohibetur*). Raspravljajući o zakonskoj infamiji (*gesetzliche Infamie*) odnosno o raznolikosti njezinih zakonskih osnova i time uvjetovanom nejasnoćom (i kao nepovoljnošću) primijenjenih načela u odnosu prema pretorskoj, M. Kaser (*Infamia und ignominia in den römischen Rechtsquellen*, ZSS, 73/1956., posebice str. 254-7) navodi da je već *lex Acilia repetundarum* propisivala ne samo da onaj *quei pecuniae captae condemnatus est erit* ne može biti izabran za suca (red. 23) već i da onaj koji bi bio osuđen prema tom zakonu ne bi mogao biti biran za pravnog zastupnika (*patronus*, red. 11) niti za senatora (redci 13 i 16), a da je *lex Servilia Glaucae* (prema *Auct. ad Herr.* 1,11,20) zabranjivala da se o osuđenom zbog *repetundae* govori u *contio*, naglašavajući pritom da je upravo Cezarov zakon bio najprecizniji (uključujući – prema Pliniju *Ep.* 2,11,12/ – čak i isključenje iz redova svećenstva) u reguliranju pravnog sadržaja infamije koja bi stizala osuđenika prema tom zakonu; usp. N. Scapini, *Diritto e procedura penale nell'esperienza giuridica romana*, Roma, 1992., str. 38, 40-1; Plescia, *Judicial*, str. 68-9; A. Lintott, *Judicial reform and land reform in the Roman Republic*, Cambridge, 1992., str. 25.

Ciceronovu atehničku (pa i anticipativnu) upotrebu izraza *durior* i *severior* ne bi trebalo povezivati s kaznama propisanim tim zakonom, nego tumačiti u smislu njegove ocjene Cezarovog kao strožeg *repetundae* zakona zbog toga što je, za razliku od ranijih, kažnjivim proglasio i sudsku korupciju te odredio šire polje primjene.⁸¹

Što se tiče primjene Cezarovog zakona *de pecuniis repetundis*, najznačajnijim onovremenim svjedočanstvom pokazuje se dio Ciceronova govora, održanog 54.-53.g.pr.n.e., u obranu Rabirija Postuma⁸² (5,12) – *Qua lege? Iulia de pecuniis repetundis. Quo de reo? De equite romano. At iste ordo lege ea non tenetur* – u kojemu je najrelevantnijim obrambenim argumentom iznesena činjenica da Rabirije ne može biti optužen za iznudu jer je pripadnik rimskih *equites* koji ne podliježu primjeni *leges repetundarum*.⁸³ Uzimajući, međutim,

⁸¹ Unatoč dvama Ciceronovim odlomcima – ... *at vero postea tot leges et proximae* (tj. *lex Iulia, op. aut.*) *quaeque duriores; tot rei tot damnati ... ut imbecillitate aliorum ... valeamus* (*De off.* 2,75) i ... *iubet lex Iulia persequi ab eis ad quos ea pecunia ... pervenerit. Si est hoc novum in lege Iulia, sicuti multa sunt severius scripta quam in antiquis legibus et sanctius ...* (*Pro Rab. Post.* 4, 8; v. također *In Pis.* 90) – o strožem kažnjavanju propisanom Cezarovim zakonom, dva važna pravna vrela potvrđuju zadržavanje postojećih sankcija povodom *repetundae*: naime, s jedne je strane §11 Augustovog *Ed. ad Cyrenenses* koji određuje da suci osuđeniku izriču kaznu u iznosu ekvivalentnom *pecunia ablata*, a s druge je strane §7 *Pauli Sent. Frag. Leid.* u kojemu se kazna propisana u *lex Iulia* prikazuje kao *repetitio dati.*; v. Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 719-20; M. F. de Visscher, *Les édits d'Auguste découverts à Cyrène*, I, Louvain, 1940., str. 13-5, 159, 183; A. Berger, s.v. *Lex Iulia repetundarum*, u: *An Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia, 1953., str. 555; Pontenay de Fontette, *Leges*, str. 116-8; Serrao, *Classi*, str. 221-2; A. H. M. Jones, *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford, 1972., str. 74-6; Sherwin-White, *Poena*, posebice str. 12-14; glede infamije v. *supra*.

⁸² Glede specifičnosti (posebice pravne osnove i Ciceronove argumentacije) postupka protiv Rabirija Postuma koji je, kao svojevrsni dodatak (*quaedam appendicula causae judicatae atque damnatae*, v. Cic. *Pro Rab. Post.* 4,8) već osudom na egzil završenom (54.g.pr.n.e.) u postupku *de repetundis* protiv A. Gabinija kao upravitelja Sirije između 57. i 54.g.pr.n.e. (v. Alexander, *Trials*, str. 148 /br. 303/; v. također str. 149 /br. 305/), pokrenut (krajem 54.g.pr.n.e.) temeljem odredbe *qua ea pecunia pervenerit*, kako zbog činjenice što je imao Gabinijev novac primljen kao mito od Ptolomeja (radi proglašenja kraljem Egipta) tako i zbog činjenice što je osuđenikova (tj. Gabinijeva) imovina bila nedovoljna za povrat novca (utvrđen u provedenoj *litis aestimatio* u iznosu od 10.000 talenata) oštećenima (pojednim rimskim bankarima, provincijalcima i dr.), a niti je osuđenik mogao osigurati jamce (*praedes*) za njegovu isplatu, v. Pontenay de Fontette, *Leges*, str. 110-2; C. Klodt, *Ciceros Rede Pro Rabirio Postumo: Einleitung und Kommentar*, Stuttgart, 1992., posebice str. 40-51; Riggsby, *Crime*, str. 139-43; M. Siani-Davies, *Cicero's Speech Pro Rabirio Postumo*, Oxford, 2001., str. 65-91; Alexander, *The Case*, str. 110-8.

⁸³ V. također Cic. *Pro Rab. Post.* 5,11; §§ 13-19; glede takve *exceptio legis* sadržane i u ranijim *repetundae* zakonima v. Cic. *In Verr.* I, 9,26; *Pro Rab. Post.* 5,9 (*lex Sempronia de repetundis*); *Pro Clu.* 104 (*lex Cornelia de repetundis*). Pritom Fascione (*Aliquem*, str. 51-2; slično v. Gruen, *The Last*, str. 242-3) naglašava da su u vrijeme Cezarove vladavine politički razlozi, koji su nalagali nužnost kaznenoprocenog imuniteta pripadnika *ordo equestres* po-

u obzir svjedočanstva klasičnih pravника iz kojih proizlazi da je krug kažnjivih osoba znatno proširen u usporedbi s prethodnim *repetundae* zakonima, suočavamo se s problemom tumačenja tog načela, a posebice njegovih eventualnih ograničenja. Pritom se s aspekta sudske korupcije obuhvaćene Cezarovim zakonom najpouzdanijim čine Macerovi odlomci ekscerpirani iz *liber iudiciorum* – posebice zbog naglaska na početnom *tenetur* (§3) te uvodnog priloga *hodie* simetričnog referenciji iz *principium* istog (§7) odlomka – iz kojih je vidljivo da se *lex Iulia* odnosila na titulare *aliquam potestatem* koji su primili novac *ob iudicandam vel non iudicandam*,⁸⁴ pri čemu je izostanak dodatnih tumačenja temeljem kojih bi se primjena zakona ograničila samo na javne sudske postupke podcrtan kako eksplicitnim navođenjem *iudex arbiterve* kao neposrednog objekta nezakonitog primanja novca tako i spominjanjem *litis aestimatio* i *iudicium pecunia* neposredno uz kapitalni tip sudskog postupka povodom kojega je bilo počinjeno kažnjivo primanje novca.⁸⁵ Uzmemo li u obzir i odlomak iz Marcijanovih *institutiones* koji – premda ne odražava izvorni zakonski izričaj, već kasnoklasično proširenje njegove primjene u okviru *cognitio extra ordinem*, a izloženo u djelu institucionalnog odnosno simplificiranog karaktera iz 2 st. – donosi popis pasivno legitimiranih uvodeći pritom jedan *genus* kojega su sastavnice titulari *potestas* ili *officium* ili *munus*,

vodom sudske korupcije. a u konačnici rezultirali i donošenjem njegova zakona *de pecuniis repetundis*, postali mnogo brojniji u odnosu na dotadašnje stanje u rimskoj republici. Cezar je, naime, i prije svog konzulata (59.g.pr.n.e.) vodio politiku sklapanja saveza s klasom *equestres* kako bi se povećao broj njegovih pristalica te povećala populistička baza njegove stranke, a sve s ciljem provođenja politike usmjerene protiv pozicije moći *nobilitas*; v. također H. Hill, *The Roman Middle Class in the Republican Period*, Oxford, 1952., str. 166-97; Nicolet, *L'Ordre*, II, posebice str. 616-8, 625-30.

⁸⁴ V. D. 48,11,3 (Macer *lib. primo iud. publ.*): *Lege Iulia repetundarum tenetur, qui, cum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum uel non iudicandum decernendumue acceperit*. Promatrajući Macerov odlomak – kao plod Justinijanove radionice pod snažnim utjecajem novog carskog sustava uprave (a time i pravosuđa) – vrlo kritički, Fascione (*Aliquem*, str. 46-7) ističe da Cezarov zakon, za razliku od Sulinog, više ne obuhvaća slučaj *circumvenire iudicio*, i to zajedno s činjenicom preciziranja odgovornih osoba, objašnjava kasnoklasičnom nužnošću afirmacije novog kriterija za određivanje kažnjivosti djela *pecunia capta ob iudicandam*.

⁸⁵ V. D. 48,11,7pr. i § 3 (Macer *lib. primo iud. publ.*): *Lex Iulia de repetundis praecipit, ne quis ob iudicem arbitrumue dandum mutandum iubendumue ut iudicet: neue ob non dandum non mutandum non iubendum ut iudicet: neue ob hominem in uincula publica coiendum uinciendum uinciriue iubendum exue uinculis dimittendum: neue quis ob hominem condemnandum absoluendumue: neue ob litem aestimandam iudiciumue capitis pecuniaeue faciendum uel non faciendum aliquid acceperit. ... § 3. Hodie ex lege repetundarum extra ordinem puniuntur et plerumque uel exilio puniuntur uel etiam durius, prout admiserint. quid enim, si ob hominem necandum pecuniam acceperint? uel, licet non acceperint, calore tamen inducti interfecerint uel innocentem uel quem punire non debuerant? capite plecti debent uel certe in insulam deportari, ut plerique puniti sunt.*

a koji bi mogao aludirati na kasnorepublikansku mogućnost kaznenog gonjenja *iudex privatus* zbog koruptivnog kao štetnog postupanja,⁸⁶ raspolažemo dodatnim indicijem da je Cezarov zakon *de pecuniis repetundis* u kasnorepublikanskom razdoblju sankcionirao sve subjekte kojima je dana *aliqua potestas* a koji su se dali potkupiti u svezi s bilo kojim oblikom procesnog djelovanja, pritom skrupulozno pragmatički izbjegavši regulirati odgovornost pripadnika iz reda *equites* odnosno riskirati gubitak njihove podrške te izazvati dublju političku neslogu među redovima.⁸⁷

Na kraju, pokušamo li odgovoriti na pitanje glede načina kažnjavanja, točnije *poena legis*, propisanih za sučeva opisana nedopuštena koruptivna ponašanja u kasnorepublikanskom razdoblju, raščlamba vrela upućuje na razlikovanje s jedne strane osuda donesenih protiv suca temeljem *lex Sempronia* ili *lex Cornelia de sicariis et veneficis* koje su glasile na drevnu smrtnu kaznu (*poena capitis*), koja je, međutim, faktički bivala zamijenjena običajnom pravnom prak-

⁸⁶ V. D. 48,11,1pr. (Marcianus *lib. quarto decimo instit.*): *Lex Iulia repetundarum pertinet ad eas pecunias, quas quis in magistratu potestate curatione legatione uel quo alio officio munere ministeriove publico cepit, uel cum ex cohorte cuius eorum est.* Glede detaljne kritičke analize spomenutih (posebice Marcijanova) odlomaka v. Venturini, *Concussione*, str. 307-14; Scevola, *La responsabilità*, str. 85-92.

⁸⁷ Glede mišljenja o *lex Iulia de pecuniis repetundis* kao čvrstom kasnorepublikanskom jamcu kontrole nad zloupotrebama magistratskih ovlasti nie samo u provincijama već i u samom Rimu (a tu posebice s obzirom na sudbene ovlasti), čime je izmijenjen izvorni fokus zakona – od zaštite *socii* odnosno odštetne funkcije dotadašnjih *repetundae* zakona u regulacijsku funkciju usmjerenu, radi osiguranja nekorumpirane uprave, više prema rimskoj vladajućoj strukturi negoli prema rimsko/savezničkoj interakciji, v. Lintott, *The leges*, str. 207-9; Gruen, *The Last*, str. 239-43; Riggsby, *Crime*, str. 123-4, 154-5; ponešto drugačije v. E. Fallu (*La première lettre de Cicéron a Quintus et la lex Julia de repetundis*, *Revue des Études Latines*, 48/1970, Paris, 1971., str. 180-204) koji, analizirajući prvo Ciceronovo pismo upućeno (kao svojevrstu anticipaciju pledoajea nadahnutog Cezarovim zakonodavnim programom) bratu Kvintu povodom njegova trećeg uzastopnog upraviteljskog mandata u Aziji (60/59g.pr.n.e.), zaključuje da je isključivo upravitelj provincije (i to senatorskog staleža) bio kaznenopravno odgovoran za djelovanja podložnih mu magistrata protivna tom Cezarovu zakonu (posebice prisvajanja imovine). Nadalje, u goreizloženom smislu mogli bismo navesti, premda kasnoklasično, i svjedočanstvo Venuleja Saturnina prema kojemu je pasivno legitimiran mogao biti i obični senator, pa čak i bilo koji građanin koji bi primio novac *ob sententiam in senatu consiliove publico dicendam* ili *ob accusandum vel non accusandum* (D. 48,11,6,2) ili *ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium* (D. 48,11,6pr.). O mnogobrojnim i raznovrsnim kasnoklasičnim (ali i kompilatorskim) proširenjima koja su Cezarov zakon transformirala u instrument opće kontrole nositelja javnih dužnosti i određenih *status*, nedistingvirano pritom obuhvaćajući pojmom *crimen repetundarum* iznudu, korupciju, zloupotrebu položaja, primanje darova i jednostavno neizvršavanje javnih dužnosti, v. Venturini, *Concussione*, str. 310-14; glede ocjene Cezarova zakona kao uravnoteženijeg modela za rješavanje problema odgovornosti javnih službenika od onog postavljenog Kaznenim zakonom Ruske Federacije iz 2003. v. C. B. Александровская, Юлинев закон о казнокрадств: проблема соотношения функций и целей юридической ответственности, *Ius Antiquum*, 16/2005., str. 201-6.

som izbjegavanja njezina izvršenja osuđenikovim dragovoljnim odlaskom u progonstvo popraćeni gubitkom rimskog građanstva kao posljedicom njegove formalnopravne potvrde putem *aquae et ignis interdictio*,⁸⁸ a s druge strane osude donesene protiv suca na temelju Sulina te Cezarova zakona *de pecuniis repetundis* koje su, kao što smo rekli, glasile na novčanu kaznu (*poena pecuniaria*)⁸⁹ popraćenu specifičnim infamirajućim mjerama, pri čemu ostaje otvoreno pitanje primjenjuje li se i na korumpiranog suca kapitalna kazna Cezarovim zakonom nedvojbeno propisana za djelo iznude počinjeno s otegotnim okolnostima.⁹⁰ Uzmemo li, međutim, u obzir i vrelima potvrđenu činjenicu da je već od *lex Acilia repetundarum* dobrovoljno progonstvo bilo stvarni ishod osude za *repetundae*, točnije način na koji bi počinitelj tog djela izbjegao svekoliko imovinsko osiromašenje ili bankrot te infamiju odnosno nemogućnost ostvarenja buduće političke (a time i upravne, sudbene i dr.) karijere kao posljedice eventualno izvršene osude,⁹¹ opravdanim smatramo zaključiti da su teške posljedice kažnjavanja povodom tog nekapitalnog kaznenog djela uzrokovale – poput posljedica osude izrečene povodom ubojstva kao kapitalnog kaznenog djela – najčešće društvenu (iznimno i fizičku⁹²) smrt

⁸⁸ V. posebice Cic. *Pro Caec.* 100; Sal. *De Catil. con.* 51,22; v. također Cic. *Pro Rosc. Amer.* 30; *Pro Rab. perd.* 10,13; Val. Max. 9,14. Glede različitih mišljenja o pravnoj prirodi kapitalne kazne propisane kasnorepublikanskim, posebice Sulinim, zakonima v. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 153-7.

⁸⁹ Glede pravne prirode propisane novčane kazne (v. *supra*, bilj. 79) odnosno oštećenikova eventualnog prava na odgovarajući dio v. špekulacije MacCormacka, *The Liability*, str. 15-6; usp. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 159-163.

⁹⁰ Takvo pitanje, posebice u slučaju suca koji je novac iznudio prijateljima, proizlazi iz činjenice da je Cezarovim zakonom, prema Ciceronovim svjedočanstvima (*Pro Rab. Post.* 4,1; 4,8; *Pro Clu.* 90; 104; 114), iznuda povezana s nasiljem odnosno otežana upravo sudskom korupcijom bila kažnjiva kapitalnom kaznom odnosno s *aqua et igni interdictio*, v. Sherwin-White, *Poena*, posebice str. 12-17, 25; Jones, *The Criminal*, str. 75; Lintott, *The leges*, str. 205-6; Pugliese, *Diritto*, str. 291-2.

⁹¹ Premda je odredba *lex Acilia repetundarum*, prema kojoj se u slučaju optuženikova dobrovoljnog odlaska u progonstvo uspješnom optužitelju kao nagrada obećavalo stjecanje rimskog građanstva u tribusu osuđenoga (redci 29; 76-77), implicirala tek zakonsku mogućnost dobrovoljnog progonstva (glede dobrovoljnog odricanja od rimskog građanstva kao rezultata presude *recuperatores* donesene povodom iznuđivanja počinjenog već 171.g.pr.n.e. v. Momsen, *Röm. Strafrecht*, str. 730, bilj. 2-3), Ciceronova svjedočanstva (*Pro Balbo* 11,28; 22,51; 23,52; 24,54 /glede *P. Rutiliusa Rufusa* v. Alexander, *Trials*, str. 49/; *In Verr.* I,30,77; I,39,98 /glede *Cn. Corneliusa Dolabelle* v. Alexander, *op. cit.*, str. 69, 71/; *Tusc.* 5,37,108 /glede *Titiusa Albu-ciusa*, v. Alexander, *op. cit.*, str. 34/; *Pro Archia* 4,8 /glede *Licinius Lucullusa* v. Alexander, *op. cit.*, str. 35-6/; v. također Strachan-Davidson, *Problems*, vol. II, str. 11-2) potvrđuju da je takav način izbjegavanja teških posljedica osude za *repetundae* postao uobičajenom praksom u razdoblju primjene kasnijih *leges repetundarum*.

⁹² U vrelima su zabilježena dva slučaja samoubojstva osuđenika za *repetundae* – *D. Juniusa Silanus Manliana* (140.g.pr.n.e.) i *C. Licinius Macera* (oko 67/66.g.pr.n.e.); detaljnije v. Strachan-Davidson, *Problems*, vol. II, str. 12-5; usp. Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 730;

počinitelja, pod tim razumijevajući i korumpiranog suca. Približavajući na takav način na provedbenoj razini dijametralnu različitost između kapitalnog i nekapitalnog kažnjavanja sudske korupcije na normativnoj razini, mogli bismo govoriti o jasnoj i usklađenoj kasnorepublikanskoj kaznenoj politici glede tog degenerativnog društvenog fenomena, politici koja je zahtjev za represijom kao i potrebu za prevencijom smatrala ostvarenom već samom prijetnjom strogim kaznama odnosno svojevrsnim normativnim zastrašivanjem.

Iako u romanistici susrećemo dva suprotstavljena mita – s jedne strane mit o vrloj pravničkoj istančanosti odnosno genijalnosti drevnih Rimljana, a s druge strane mit o korumpiranosti rimskog društva utemeljenog na sustavu klanova, ponovna pravno-povijesna analiza sačuvanih relevantnih vrela sugerira ponešto drugačije zaključke kako glede opsega i sadržaja sudske korupcije u republikanskom Rimu tako i glede odnosa onovremene političke elite odnosno rimskog zakonodavca prema rješavanju tog degenerativnog fenomena. Smatram, naime, da republikanske zakonske mjere i sudska praksa ne upućuju na zaključak da je izopačena, odnosno degradacijom političkog života uvjetovana, privatistička uporaba javnih funkcija bila uzdignuta na razinu sustava, već sugeriraju prilično nizak prag tolerancije odnosno postojanje stvarne volje vladajućih da se, posebice nakon Drugog punskog rata, a zbog sve naglašenije potrebe za ostvarenjem *utilitas omnium civium*, donesu i provedu adekvatni, poglavito kaznenopravni, instrumenti za borbu protiv sudske korupcije.

Tako je već odredba (tab. IX,3) *Leges duodecim tabularum* predviđala onovremenu, sakralno-ekspijatornu kapitalnu kaznu za suca (*iudex arbiterve*) koji bi u privatnopravnom sporu, svjesno kršeći prisegu o časnom odnosno nepristranom obavljanju sudačke dužnosti (*iusiurandum iudiciale*), primio novac radi izricanja presude na štetu jedne od parničnih stranaka (*pecuniae ob rem dicendum acceptio*), koja bi zbog toga spor izgubila konačno. Budući da je decemvirskom kodifikacijom odluka o smrti rimskog građanina bila povjerena isključivo centurijatskoj skupštini, slučaj korumpiranog suca bio je izvučen iz ovlasti oštećenog parničnog subjekta te povjeren javnom sudovanju naroda (*iudicia populi*) i time svrstan uz bok dvama politički obojenim kapitalnim kaznenim djelima – *perduellio* i *parricidio*. Premda treba spomenuti da je Zakonik XII ploča sadržavao i naizgled srodnu odredbu (tab. II,2) koja je implicirala odgovornost *iudex privatus* u slučajevima nezakonite odgode legisakcijskog sudskog postupka, a da je nenavođenje sankcije u romanističkoj literaturi omogućilo i hipotezu o pretorovoj dužnosti izricanja globe (*multae dictio*) kao

T. Robert, S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. I, New York, 1951., str. 477; vol. II, New York, 1952., str. 146; Alexander, *Trials*, str. 6, 98.

svojevrstnoj javnopravnoj odnosno upravnoj sankciji, smatram da tek kasno-republikanski pravni razvoj pokazuje jasnu distinkciju između javnopravne odnosno kaznene odgovornosti suca zbog primanja novca radi izricanja osude i privatnopravne odnosno imovinske odgovornosti suca zbog neizvršenja povjerenih mu sudbenih dužnosti.

Naime, raščlamba sačuvanih pravnorelevantnih vrela, posebice Ciceronovih govora (osobito *Pro Rabirio Postumo* i *Pro Cluentio Habito*), svjedoči da su od polovine 2.st.pr.n.e. (gotovo istovremeno s pretorskom regulacijom privatnopravne – imovinske i objektivne – odgovornosti suca *qui litem suam fecit* kao inovativnom derivacijom decemvirske odredbe II,2) republikansko zakonodavstvo (posebice *de sicariis* i *de repetundis*) kao i sudska praksa, oslanjajući se na decemvirsku odredbu tab. IX,3, ali nadvladavajući nedostatke kaznenog sustava *iudicia populi*, radili na očuvanju i dogradnji javnopravne odnosno kaznene odgovornosti korumpiranih titulara sudbenih ovlasti, poglavito (ali ne i isključivo) onih angažiranih u kaznenim (ne nužno kapitalnim) postupcima *per quaestiones*. Pritom smatram da, unatoč još uvijek otvorenom pitanju društvene odrednice subjekta kaznenog djela sudske korupcije kao vjerojatnoj posljedici zakonodavčevog politički motiviranog laviranja – senatori ili senatori i vitezovi, izložene postdecemvirske odnosno republikanske zakonske mjere pokazuju – kako inkorporiranim sadržajem kažnjivog ponašanja i s tim povezanim upornim korištenjem formalizirane terminologije tako i uvođenjem sankcijskog (premda laiciziranog) aparata adekvatnog društvenoj odbojnosti predmetnog djela – visok stupanj dogmatskog i kvalifikatornog kontinuiteta s djelom sudske korupcije definiranim već Zakonikom XII ploča (tab. IX,3). Naime, glede kasnorepublikanskog suzbijanja sudske korupcije nedvojbenim se potvrđuje s jedne strane nužnost postojanja dvaju konstitutivnih elemenata djela – primanja *pecunia* kao objektivnog i namjere osuđivanja *contra* ili *in fraudem legis* kao subjektivnog elementa, a s druge strane činjenica da je zakonska laicizirana kazna – bez obzira bila kapitalna (kao glavna i jedina) ili novčana (s infamijom) – bila manifestacija društvene potrebe za osiguranjem pravne sigurnosti (i to ne samo) rimskih građana odnosno za zadovoljenjem sve naglašenijeg zahtjeva za zaštitom *utilitas omnium civium* odnosno pravde kao vrhovnog javnog dobra. Dakle Rimljani su, poput razvoja privatnog prava,⁹³ i u domeni javnog odnosno kaznenog prava, a povodom borbe protiv sudske korupcije, posegnuli za pravnim kontinuitetom kao jamcem adekvatnog i efikasnog osiguranja pravne sigurnosti. Pritom treba istaknuti da

⁹³ U kontekstu sudske odgovornosti podsjećamo na kontinuitet između decemvirske odredbe sadržane na tab. II,2 Zakonika XII ploča i pretorskog uvođenja procesnog sredstva (*actio in factum concepta s condemnatio* usmjerenom na naknadu *quantum ea res erit*) za realizaciju privatnopravne odnosno imovinske objektivne odgovornosti *iudex privatus* u slučaju grube proceduralne pogreške. Detaljnije v. Jaramaz Reskušić, *Odgovornost*, str. 313-7, 322-6.

je *accipere pecuniam* konfiguriran kao specifičan – samostalan, ali ograničen – temelj sučeve kaznenopravne odgovornosti koju je bilo moguće progoniti u okviru novog kaznenopostupnog sustava (*quaestiones perpetuae*) postupno uspostavljanog za onovremena kaznena djela, točnije rečeno bio je mjerodavan stalni porotni sud uspostavljen za djelo ubojstva ili onaj uspostavljen za djelo iznude. A uzmemo li u obzir i vrelima potvrđenu činjenicu da se dobrovoljno progonoštvo iskristaliziralo kao stvarni ishod osuda proizašlih iz zakona – bilo *de sicariis* bilo *de repetundis* – kojima je tijekom kasne republike bila obuhvaćena sudska korupcija navedenog sadržaja, moglo bi se zaključiti da je onovremena kaznena politika zahtjev za suzbijanjem tog društvenog fenomena kao i potrebu za njegovom prevencijom smatrala ostvarenima već samom prijetnjom strogim kaznama.

Summary

JUDICIAL CORRUPTION IN REPUBLICAN ROME: PROBLEMS AND SOLUTIONS

On the basis of an analysis of legally relevant sources, the paper describes the persistent fight of the Republican legislator in the suppression of judicial corruption and designates the scope and legal content of the social phenomenon concerned. In this sense, in *Leges Duodecim Tabularum*, Table IX, 3 stipulates the public, that is, the criminal – specifically capital, and of a sacral-expiatory nature – responsibility of the judge (*iudex arbiterve*) who, in a private law dispute, by deliberately breaking the oath of the honourable and impartial performance of his judicial duties (*iusiurandum iudiciale*), accepts money to issue a judgment to the detriment of one of the parties to the dispute (*pecuniae ob rem dicendum acceptio*), who would therefore finally lose the dispute.

Since, based on the codification of the *decemviri*, the decision on the death of a Roman citizen was entrusted exclusively to the Century Assembly, the case of a corrupt judge was excluded from the powers of the injured party to the lawsuit and entrusted to public justice (*iudicia populi*) and thus placed next to two politically tinted capital criminal offences – *perduellio* and *parricidio*.

However, the existence of a related provision of the *decemviri* (decemvirate) (Table II, 2) that implied responsibility *iudex privatus* – but not stating the sanction – in the cases of the unlawful delay of the court procedure *per legis actionem*, points to the conclusion that it was not before the late Republican legal development (which began from the middle of the 2nd century BC) that a clear distinction was made between the public and criminal responsibility of the judge for accepting money for the purpose of issuing a conviction on the one hand, and the private and material responsibility of the judge for the non-performance of entrusted judicial duties on the other. Namely, an analysis of the preserved sources, and especially Cicero's speeches *Pro Rabirio Postumo* and *Pro Cluentio Habito*, shows that late Republican laws *de sicariis* and *de repetundis* and the corresponding case law – by relying on the provision of Table IX, 3, but within the framework of the newly established criminal and procedural system of *quaestiones perpetuae* – preserved and extended the criminal responsibility of corrupt holders

of judicial powers – including (but not limited to) those working on criminal (not necessarily capital) court procedures *per quaestiones*. Despite the legislator's politically motivated provisions regarding the subject of the criminal offence of court corruption (senators or senators and knights), the sources indisputably confirm the necessity of the existence of two constitutive elements of the offence, *accipere pecuniam* as the objective, and the intent to convict *contra* or *fraudem legis* as the subjective element, and that legal punishment – regardless of whether capital (as the main and only one) or pecuniary (with infamy) – was the manifestation of the permanent social need to secure the legal security of Roman citizens (and not only Roman citizens), but also to satisfy the growing demands for the protection of *utilitas omnium civium* and justice as the supreme public good. Taking into account the fact, confirmed in the sources, that voluntary exile crystallised itself as the outcome of convictions based on laws – either *de sicariis* or *de repetundis* – which included judicial corruption with the described content during the late Republic, it might be concluded that the criminal policy of the time regarded demands for the suppression of this harmful social phenomenon and the need to prevent it as met by the mere threat of severe punishment.